**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСТИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Гуманітарно-педагогічний факультет

УДК 327.5(478)

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-педагогічного факультету

_____ Савицька І.М.
«___» _____ 2024 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри міжнародних відносин і суспільних наук

_____ Хвіст В.О.
«___» _____ 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Ініціатива «зернового коридору» як приклад сучасної аграрної дипломатії

Спеціальність	291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
Освітня програма	«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
Орієнтація освітньої програми	освітньо-професійна

Гарант освітньої програми	_____	Кравченко Н.Б.
Керівник магістерської кваліфікаційної роботи	_____	Грушецький Б.П.
Виконав	_____	Ратошнюк В.В.

КИЇВ – 2024

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ЗАТВЕРДЖУЮ:
завідувач кафедри міжнародних відносин
і суспільних наук
_____ Хвіст В.О.
«___»_____ 2024 р.

З А В Д А Н Н Я
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТУ

Ратошнюк Віктор Вікторович

Спеціальність **291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»**

Освітня програма **«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»**

Орієнтація освітньої програми **освітньо-професійна**

Тема магістерської роботи: **«Ініціатива «зернового коридору» як приклад сучасної аграрної дипломатії»**

затверджена наказом ректора НУБіП України від 27.10.2023 р.

Термін подання завершеної роботи на кафедру 31.10.2024 р.

Вихідні дані до магістерської роботи:

1) тексти протоколів зустрічей, спільні заяви, декларації, меморандуми, угоди;
2) наукові дослідження з питань міжнародних конфліктів;
3) вітчизняні та зарубіжні літературні джерела з проблеми

дослідження.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

- проаналізувати закономірності міжнародних конфліктів, їх роль у міждержавних відносинах та у геополітичному просторі;
- розкрити історію «зернового коридору» та особливості міжнародної картини регіону;
- виділити основні передумови конфлікту та чинники, що вплинули на виникнення розбіжностей конфліктуючих сторін;
- на основі детального аналізу змісту опублікованих документів переговорів, виокремити шляхи та спроби врегулювання ініціативи «зернового коридору»;
- розкрити стан сучасних міжнародних механізмів сприяння врегулюванню конфлікту.

Дата видачі завдання 05.11.2023 р.

Керівник магістерської роботи _____ Грушецький Б.П.

Завдання прийняв до виконання _____ **Ратошнюк В.В.**

РЕФЕРАТ

магістерської роботи

студента магістратури гуманітарно-педагогічного факультету

спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»,

освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Національного університету біоресурсів і природокористування України

на тему: «Ініціатива «зернового коридору» як приклад сучасної аграрної дипломатії»

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний текст магістерської роботи викладено на 70 сторінках, у тому числі робота містить 30 використаних джерел.

Робота присвячена «Ініціативі «зернового коридору» як прикладу сучасної аграрної дипломатії», що відіграє ключову роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки та стабільності на міжнародному рівні. Ця ініціатива стала результатом багатосторонніх переговорів між Україною, Туреччиною, Росією та ООН, спрямованих на розблокування експорту українського зерна через Чорне море після початку повномасштабного військового конфлікту. Використовуючи інструменти дипломатії, такі як переговори, міжнародні угоди та участь ключових геополітичних акторів, «зерновий коридор» став важливим елементом у стримуванні глобальної продовольчої кризи.

Крім того, ініціатива продемонструвала ефективність аграрної дипломатії як складової частини зовнішньої політики країн, що мають значний аграрний

потенціал, зокрема України. Ініціатива сприяла зміцненню міжнародного авторитету України як ключового експортера продовольства, а також дозволила вивести на новий рівень міжнародне співробітництво у сфері аграрної торгівлі.

Тема актуальна, має велике значення та є предметом уваги політологів, соціологів, істориків, фахівців з міжнародних відносин. Ініціатива також демонструє, як міжнародні інституції, такі як ООН, можуть слугувати платформою для діалогу та переговорів між державами, зокрема у випадках, коли їх відносини є вкрай напруженими. Це підкреслює роль міжнародних організацій у підтримці продовольчої безпеки та економічної стабільності.

Зазначимо, що однією з причин розгляду даної теми є початок повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року. Російські війська заблокували ключові українські порти на Чорному морі, такі як Одеса, Чорноморськ та Південний. Це спричинило порушення логістичних шляхів для експорту зерна, що є одним із основних експортних продуктів України. До вторгнення Україна була серед провідних експортерів пшениці, кукурудзи, ячменю та інших зернових культур, і блокада значно ускладнила поставки на світові ринки, що вплинуло на глобальні ціни на продовольство та поставило під загрозу продовольчу безпеку в багатьох країнах, особливо в Африці та на Близькому Сході.

Аналізуючи механізми, що використовувались як країнами учасницями, так і країнами-гарантами, та країнами-посередниками основну увагу приділено співпраці кількох ключових міжнародних гравців – України, Росії, ООН та Туреччини. Це свідчить про те, що, незважаючи на серйозні конфлікти, можливо досягти компромісу задля вирішення глобальних проблем, зокрема у сфері продовольства. Посередницька роль Туреччини і ООН є прикладом залучення

нейтральних сторін до вирішення міжнародних криз. Зерновий коридор також виявив глибоку залежність багатьох країн від експорту зерна з України та Росії. Аграрна дипломатія тут зіграла ключову роль у пом'якшенні наслідків глобальних конфліктів, сприяючи забезпеченню стабільних поставок продовольства.

Ініціатива «зернового коридору» є визначним прикладом сучасної аграрної дипломатії, що відображає важливість сільськогосподарського сектора в міжнародних відносинах та глобальній продовольчій безпеці. В умовах військової агресії Росії проти України, ця угода демонструє, як дипломатичні механізми можуть сприяти вирішенню кризових ситуацій і забезпечувати стабільність на глобальному рівні.

Ключові слова: ООН, Туреччина, РФ, Чорне море, конфлікт, переговорний процес, зерновий коридор.

ЗМІСТ

	Стор.
РЕФЕРАТ	4
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	7
ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АГРАРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ.	17
1.1 Теоретичні підходи до аграрної дипломатії	17
1.2 Історичний контекст розвитку аграрної дипломатії	21
1.3 Фактори, що впливають на формування міжнародних аграрних угод	25
Висновки до І розділу	29
РОЗДІЛ 2. ІНІЦІАТИВА «ЗЕРНОВОГО КОРИДОРУ»: ПЕРЕДУМОВИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ	31
2.1 Наслідки російської агресії для сільського господарства України	31
2.2 Передумови та перебіг укладення угоди про чорноморський зерновий коридор	35
2.3. Початок роботи зернового коридору	37
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ЗЕРНОВОГО КОРИДОРУ НА ГЛОБАЛЬНУ ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ	47
3.1. Ключові проблеми у функціонуванні чорноморського зернового коридору	47
3.2. Припинення дії угоди про зерновий коридор і пошук альтернативних можливостей для морського експорту України	54
3.3 Оцінка діяльності чорноморського зернового коридору та перспективи його відновлення	58
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ	68

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ООН – Організація Об’єднаних Націй;

РФ – Російська Федерація;

ОБСЄ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі;

ЦСЄ – Центрально-Східна Європа;

ЄС – Європейський Союз;

НАТО – Організація північно-атлантичного договору;

СНД – Співдружність незалежних держав;

ВНЗ – вищий навчальний заклад;

ВСТУП

У сучасному світі питання продовольчої безпеки набуває все більшої актуальності, адже глобальні зміни клімату, зростання населення, економічні кризи та військові конфлікти суттєво впливають на стабільність аграрних ринків. Зокрема, війна в Україні, що розпочалася в 2022 році, виявила вразливість світової продовольчої системи та потребу у нових механізмах міжнародної співпраці в аграрному секторі. У цьому контексті ініціатива «зернового коридору», яка має на меті забезпечити експорт українських зернових культур, стала яскравим прикладом аграрної дипломатії та важливим інструментом для вирішення продовольчої кризи на глобальному рівні.

Аграрна дипломатія – це форма міжнародних відносин, яка зосереджується на врегулюванні питань, пов’язаних із сільським господарством, продовольчими ресурсами та глобальними поставками продовольства.

Аграрна дипломатія як **концепція** охоплює різноманітні форми міжнародної співпраці, спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки, підтримку сільськогосподарського розвитку та вирішення аграрних конфліктів. Вона передбачає активну участь держав, міжнародних організацій, неурядових організацій та приватного сектору у формуванні стратегій, які враховують як економічні, так і соціальні потреби.

У випадку з ініціативою «зернового коридору», аграрна дипломатія проявилася у кількох важливих **аспектах**:

1. Забезпечення продовольчої безпеки: Україна є однією з найбільших країн-експортерів зерна в світі, і блокада її портів загрожувала продовольчій безпеці багатьох країн, особливо тих, що знаходяться в Африці та на Близькому Сході. Ініціатива зернового коридору стала важливим кроком у пом’якшенні продовольчої кризи, спричиненої порушенням постачання сільськогосподарської продукції.

2. Глобальне співробітництво: Ініціатива була результатом співпраці кількох ключових міжнародних гравців – України, Росії, ООН та Туреччини. Це

свідчить про те, що, незважаючи на серйозні конфлікти, можливо досягти компромісу задля вирішення глобальних проблем, зокрема у сфері продовольства. Посередницька роль Туреччини і ООН є прикладом залучення нейтральних сторін до вирішення міжнародних криз.

3. Геополітичний контекст: Зерновий коридор також виявив глибоку залежність багатьох країн від експорту зерна з України та Росії. Аграрна дипломатія тут зіграла ключову роль у пом’якшенні наслідків глобальних конфліктів, сприяючи забезпеченню стабільних поставок продовольства.

Актуальність даної теми полягає у кількох важливих аспектах, які стосуються сучасної геополітики, глобальної продовольчої безпеки та міжнародних відносин. Зерновий коридор є критично важливим для забезпечення продовольством багатьох країн, особливо в умовах війни, яка порушила традиційні експортні шляхи з України, одного з найбільших постачальників зерна у світі. Багато країн Африки, Близького Сходу та Азії залежить від імпорту українського зерна, і будь-яке його скорочення призводить до загрози голоду та гуманітарної кризи. У цьому контексті, ініціатива зернового коридору допомогла стабілізувати світові ринки продовольства і знизити ризики голоду.

Україна є одним з провідних експортерів сільськогосподарської продукції, особливо пшениці, кукурудзи та ячменю. Блокада українських портів через військові дії підкреслила важливість стабільності міжнародних аграрних ринків і взаємодії країн для забезпечення безперебійного постачання продовольства. Тому зерновий коридор став не лише економічним, а й стратегічним інструментом на глобальній арені.

Ініціатива зернового коридору продемонструвала можливості аграрної дипломатії в умовах війни. Попри збройний конфлікт, вдалося досягти домовленостей, які стосувалися критично важливих гуманітарних питань. Це приклад того, як дипломатія може працювати в складних обставинах, коли інші сфери взаємодії блоковані. Це також свідчить про нові тенденції у

зовнішньополітичній практиці, де економічні та аграрні питання стають центром міжнародної співпраці.

Вихід Росії з зернової угоди в липні 2023 року продемонстрував, наскільки чутливими є глобальні ринки продовольства до політичних рішень і військових конфліктів. Це актуально у світлі загострення конфліктів у різних регіонах світу та їх впливу на світову економіку. Аграрна дипломатія, як показує цей приклад, є важливим інструментом для пом'якшення наслідків таких конфліктів.

Участь ООН і Туреччини як посередників у створенні зернового коридору демонструє важливість міжнародних організацій та посередницьких зусиль у вирішенні глобальних криз, що також підтверджує актуальність ролі багатосторонньої дипломатії у врегулюванні конфліктів та забезпеченні продовольчої безпеки в усьому світі.

Загострення екологічних викликів, таких як зміни клімату, посуха та інші природні катастрофи, робить доступ до стабільних джерел продовольства критичним. Забезпечення безперебійного експорту сільськогосподарської продукції з України сприяє зниженню ризиків глобальної продовольчої кризи, а також стабілізації цін на світових ринках.

Актуальність теми полягає у її здатності вирішувати складні питання глобальної продовольчої безпеки, стабілізувати міжнародні ринки та демонструвати можливості дипломатії в умовах конфлікту. В умовах сучасного світу, де взаємозалежність між країнами стає дедалі більшою, аграрна дипломатія набуває важливого значення для забезпечення стійкості міжнародної економіки та безпеки.

Ступінь дослідженості теми.

Дослідження проблеми конфлікту потребує наукового аналізу як українських, так і зарубіжних істориків, політологів, дипломатів, аналітиків тощо.

Історичне та етнополітичне підґрунтя конфліктів, зокрема в Україні, є складною та багатошаровою темою, яка вимагає комплексного підходу з використанням історичних, політичних, етнологічних та соціальних методів

дослідження. Конфлікти, подібні до тих, що відбуваються в Україні, зазвичай мають глибоке коріння, яке часто пов'язане з історичними травмами, етнічними протистояннями, боротьбою за ресурси та вплив зовнішніх гравців.

Метою роботи є аналіз ініціативи «зернового коридору» як прикладу сучасної аграрної дипломатії з урахуванням її впливу на глобальну продовольчу безпеку, міжнародні відносини та економічну стабільність. У рамках дослідження ставиться завдання вивчити історичні, політичні та економічні передумови створення ініціативи, а також оцінити її значення в контексті сучасної аграрної дипломатії.

Конкретні завдання роботи включають:

- дослідження історичних передумов та розвитку аграрної дипломатії у міжнародних відносинах;
- аналіз обставин, які привели до створення ініціативи «зернового коридору» на тлі війни в Україні;
- оцінка впливу ініціативи на глобальну продовольчу безпеку та економічні процеси у світі;
- вивчення ролі міжнародних організацій та посередників у процесі реалізації зернового коридору;
- аналіз викликів та перспектив аграрної дипломатії у вирішенні глобальних криз.

Ця мета дозволяє комплексно оцінити значення аграрної дипломатії як інструменту міжнародного врегулювання та стабілізації.

Об’єктом дослідження є аграрна дипломатія в умовах російської агресії проти України, зокрема ініціатива «зернового коридору», яка була започаткована для забезпечення експорту української сільськогосподарської продукції в умовах військового конфлікту, а також процеси аграрної дипломатії, пов'язані з цією ініціативою. Об'єкт охоплює механізми міжнародного співробітництва, політичні домовленості та економічні наслідки, які виникають у зв'язку з функціонуванням зернового коридору, його вплив на продовольчу безпеку та стабільність світових ринків.

Предмет дослідження – це процес аналізу дипломатичних зусиль, політичних домовленостей, економічних та гуманітарних аспектів, що забезпечують функціонування зернового коридору, а також вплив цього процесу на міжнародні відносини, геополітичну стабільність та розвиток аграрної політики в умовах конфлікту.

Відповідно до мети магістерської роботи та поставлених завдань були використані такі **методи дослідження:**

- Історичний метод – використовується для аналізу історичних передумов розвитку аграрної дипломатії та еволюції міжнародних відносин, пов'язаних із сільськогосподарськими конфліктами та угодами.
- Метод системного аналізу – застосовується для комплексного вивчення ініціативи «зернового коридору» як багаторівневої системи, що включає взаємодію різних держав, міжнародних організацій, політичних та економічних факторів.
- Порівняльний метод – допомагає порівняти досвід реалізації зернового коридору з іншими прикладами аграрної дипломатії та продовольчих ініціатив у світі, щоб виявити спільні риси та унікальні особливості.
- Метод контент-аналізу – використовується для аналізу офіційних документів, угод, міжнародних заяв та звітів, пов'язаних з функціонуванням зернового коридору, а також медіа-матеріалів про його вплив на світові ринки.
- Кейс-стаді (метод конкретних випадків) – дозволяє детально вивчити конкретні випадки взаємодії міжнародних акторів у процесі функціонування ініціативи, її вплив на продовольчу безпеку в окремих країнах та регіонах.
- Політико-правовий аналіз – застосовується для оцінки міжнародно-правових аспектів домовленостей щодо функціонування зернового коридору та їхнього впливу на регіональну безпеку і міжнародні відносини.
- Прогностичний метод – дозволяє зробити висновки щодо можливих наслідків функціонування зернового коридору для майбутнього світової економіки та продовольчої безпеки на основі існуючих тенденцій.

Саме ці методи забезпечують глибокий та всебічний аналіз досліджуваної теми.

Наукова новизна даної роботи полягає в комплексному дослідженні ініціативи «зернового коридору» як унікального прикладу сучасної аграрної дипломатії, що була започаткована в умовах військового конфлікту. Основні аспекти новизни включають:

Аналіз аграрної дипломатії в умовах війни: робота досліджує, як аграрна дипломатія функціонує в умовах активного військового протистояння, і показує, що навіть у таких складних обставинах можлива міжнародна співпраця задля глобальної продовольчої безпеки.

Вивчення впливу зернового коридору на глобальні ринки: у роботі детально аналізується вплив ініціативи на світову економіку та продовольчу безпеку, що допомагає краще зрозуміти економічні наслідки таких дипломатичних рішень для країн-імпортерів і експортерів продовольства.

Міжнародна взаємодія та нові підходи до дипломатії: оригінальність роботи полягає у висвітленні нового типу міжнародної дипломатії, який об'єднує держави, міжнародні організації та посередників у вирішенні не лише політичних, а й продовольчих криз.

Вивчення ролі міжнародних організацій: наукова новизна полягає у тому, що робота акцентує увагу на ролі ООН, Туреччини та інших посередників у процесі функціонування зернового коридору, аналізуючи їхню ефективність у підтримці стабільності та безпеки на глобальному рівні.

Прогностичний аналіз подальших наслідків: дослідження пропонує нові прогнози щодо можливого розвитку аграрної дипломатії в умовах глобальних криз, аналізуючи виклики та потенційні шляхи розвитку.

Таким чином, наукова новизна роботи полягає у поєднанні кількох аспектів – дипломатичного, економічного, продовольчого та безпекового, що дозволяє комплексно оцінити значення ініціативи «зернового коридору» у сучасному світі.

Результати дослідження можуть бути використані для формування стратегій аграрної політики, спрямованих на зміцнення міжнародної співпраці в умовах глобальних продовольчих криз та можуть слугувати основою для розробки рекомендацій щодо розвитку аграрної дипломатії, враховуючи сучасні виклики.

Отримані результати підкреслюють важливість міжнародної співпраці у сфері продовольчої безпеки, що може стимулювати країни-учасниці до укладення нових угод та спільних ініціатив, які сприятимуть розвитку аграрних секторів в умовах змін клімату та інших глобальних загроз; можуть бути використані в навчальних програмах, наукових дослідженнях та підготовці кадрів у сфері міжнародних відносин, агрономії та економіки. Це може стимулювати подальші наукові дослідження у цій галузі; можуть бути корисними для агробізнесу, підприємств та фермерів, що сприятиме оптимізації процесів виробництва, зберігання та транспортування сільськогосподарської продукції, а також покращенню доступу до міжнародних ринків.

Аналіз функціонування ініціативи «зернового коридору» може допомогти у розробці ефективніших механізмів реагування на продовольчі кризи, які можуть виникати в інших регіонах світу, підвищуючи готовність до кризових ситуацій. Дослідження може слугувати ресурсом для ширшої аудиторії, допомагаючи підвищити обізнаність громадськості про важливість аграрної дипломатії та її вплив на повсякденне життя, продовольчу безпеку та стабільність економік.

Таким чином, практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у їхній здатності впливати на формування ефективних політик, сприяти міжнародній співпраці та забезпечувати стійкий розвиток аграрного сектору.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї та положення магістерського дослідження було оприлюднено на наукових конференціях, семінарах та конгресах, наукових виданнях, зокрема:

1. Ратошнюк В.В., Грушецький Б.П., Ратошнюк Т.М., Ратошнюк В.І. Ключові аспекти прояву аграрної дипломатії в ініціативі “зернового коридору”.

International scientific-practical conference “Current state and priorities modernization of science, education and society”: conference proceedings (Aarhus, Denmark, October 26, 2024). Aarhus, Denmark: Scholarly Publisher ICSSH, 2024. 87 pages. P. 38-40. https://www.economics.in.ua/2024/10/26.html

2. Ратошнюк Віктор. Зернова ініціатива в умовах війни. Україна та світ в умовах російської збройної інтервенції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, НУБіП, 6 червня 2024 року). https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u362/programa_konferenciyi_06.06.2024_0.pdf

3. Ратошнюк Віктор. Проблеми та ефективність ініціативи «зернового коридору». Російсько-українська війна: від гібридної агресії до повномасштабного вторгнення: Всеукраїнський науково-практичний вебінар (Київ, НУБіП, 01.03.2024). https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u362/programa_vebinaru_23.02.2024_0.pdf

Робота складається із трьох логічно-пов’язаних розділів, які детально висвітлюють різні аспекти ініціативи «зернового коридору» та її впливу на аграрну дипломатію.

Розділ 1. Історичні та теоретичні аспекти аграрної дипломатії.

У цьому розділі розглядаються основні теоретичні підходи до аграрної дипломатії, її значення у міжнародних відносинах, а також історичний контекст розвитку аграрних ініціатив. Аналізуються основні поняття та категорії, що стосуються аграрної дипломатії, а також фактори, що впливають на формування міжнародних аграрних угод.

Розділ 2. Ініціатива «зернового коридору»: передумови та механізми реалізації.

Другий розділ присвячений конкретному випадку ініціативи «зернового коридору». Тут детально аналізуються передумови її виникнення в умовах війни в Україні, основні механізми реалізації, а також роль ключових міжнародних акторів у процесі. Вивчаються дипломатичні зусилля, укладені угоди та економічні наслідки для країн-учасниць.

Розділ 3. Вплив зернового коридору на глобальну продовольчу безпеку та міжнародні відносини.

У третьому розділі проводиться оцінка впливу ініціативи на світову продовольчу безпеку та економіку. Розглядаються наслідки для міжнародних ринків, аналізуються перспективи подальшого розвитку аграрної дипломатії та її роль у вирішенні глобальних криз. Також обговорюються виклики та можливості, які постають перед аграрною дипломатією у майбутньому.

Ці три розділи формують цілісну картину досліджуваної теми, забезпечуючи логічну послідовність та системний підхід до аналізу ініціативи «зернового коридору» в контексті аграрної дипломатії.

Робота займає 70 сторінок, містить 1 додаток, 9 рисунків. Список використаної літератури містить 30 джерел.

Розділ I
ІСТОРИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АГРАРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

1.1 Теоретичні підходи до аграрної дипломатії

Аграрна дипломатія – це спеціалізована форма зовнішньої політики, яка орієнтується на регулювання міжнародних відносин у сфері сільського господарства, продовольчої безпеки, аграрної торгівлі та екології [1, 2]. Вона передбачає застосування дипломатичних засобів для досягнення національних інтересів у галузі продовольства та аграрного виробництва.

Основні категорії:

Продовольча безпека - стан, коли кожна людина має фізичний, соціальний і економічний доступ до достатньої кількості безпечних і поживних продуктів для задоволення своїх харчових потреб. Важливість цього поняття підкреслюється у контексті глобальних продовольчих криз, таких як голод у Сомалі, Венесуелі, чи в Україні під час війни.

Аграрні політики та угоди – стосуються національних і міжнародних угод, що регулюють умови виробництва, експорту та імпорту сільськогосподарської продукції.

Приклад: Угода про сільське господарство в рамках СОТ.

Глобальні продовольчі ринки – це міжнародна торгівля сільськогосподарськими продуктами, яка визначається попитом і пропозицією на основні продукти харчування, такі як зерно, олія, м'ясо. Важливими гравцями на цих ринках є країни, що експортують сільськогосподарську продукцію (США, Канада, Бразилія, Україна).

Міжнародні аграрні організації – ФАО, СОТ, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк – всі ці організації активно працюють над забезпеченням стабільності продовольчих ринків і сприяють розвитку сільського господарства в країнах, що розвиваються.

Теорія міжнародної кооперації – теорія ґрунтується на припущенні, що держави можуть досягати вигоди через співпрацю, навіть за умов відсутності централізованого контролю. Вона застосовується до аграрної дипломатії через спільні зусилля держав та міжнародних організацій для забезпечення продовольчої безпеки.

Міжнародна кооперація для забезпечення продовольства через ФАО або Міжнародну продовольчу програму ООН, особливо в кризових ситуаціях (під час посухи, після природних катастроф). Одним з прикладів є **зерновий коридор**, який став важливим елементом міжнародної кооперації під час війни в Україні, зокрема для забезпечення продовольства для африканських країн.

Міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Світова організація торгівлі (ВТО) та Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), грають ключову роль у забезпеченні стабільності у виробництві та торгівлі продовольчими товарами, оскільки вони сприяють формуванню міжнародних норм, стандартів і політик, які дозволяють зберігати баланс на глобальних аграрних ринках [3]. Ось як кожна з цих організацій сприяє цьому процесу:

1. ООН (Організація об’єднаних націй). Має кілька структур і ініціатив, які підтримують стабільність у продовольчій безпеці та аграрному секторі. Вона координує зусилля країн щодо боротьби з голодом і забезпечення сталого розвитку на глобальному рівні та займається допомогою країнам, що розвиваються, у створенні стійких аграрних систем і розвитку інфраструктури для забезпечення продовольчої безпеки. ООН реалізує проєкти, що включають інвестиції в сільське господарство, освіту для фермерів і підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

ООН визначила «ліквідацію голоду» як одну з головних глобальних цілей, що прямо впливає на аграрну політику. Цілі сталого розвитку включають досягнення продовольчої безпеки для всіх, підвищення продуктивності сільського господарства та забезпечення сталого використання природних ресурсів.

2. ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН). ФАО є спеціалізованою установою ООН, яка займається питаннями продовольчої безпеки та сталого сільського господарства.

ФАО активно працює над розробкою глобальних стратегій і рекомендацій щодо забезпечення продовольчої безпеки, у тому числі через ефективне використання сільськогосподарських ресурсів, зменшення втрат продовольства та оптимізацію постачання продовольства. Організація надає технічну допомогу державам для впровадження інноваційних і сталих методів сільськогосподарського виробництва. Це включає в себе покращення аграрних технологій, впровадження органічного землеробства та підтримку адаптації до змін клімату.

ФАО здійснює моніторинг глобальних аграрних ринків, збираючи та аналізуючи дані про запаси, виробництво, споживання та торгівлю продовольчими товарами. Це дозволяє країнам прогнозувати зміни на ринку та вчасно реагувати на можливі кризи.

3. СОТ (Світова організація торгівлі). Є ключовим органом, що регулює міжнародну торгівлю, зокрема у сфері сільського господарства та продовольства. Вона забезпечує стабільність у глобальній торгівлі продовольчими товарами завдяки встановленню правил і механізмів, що допомагають підтримувати відкриті ринки та справедливі умови для країн-учасниць.

Організація працює над усуненням бар'єрів у торгівлі сільськогосподарськими товарами, що включає зниження митних тарифів, обмежень на експорт і імпорт, а також спрощення процедур для аграрної продукції. Це забезпечує вільний потік продовольства на глобальних ринках та допомагає країнам-імпортерам забезпечити свої потреби в продовольстві. При цьому забезпечуються механізми для врегулювання спорів між країнами щодо торгових практик, зокрема у аграрному секторі, що дозволяє уникнути торгових війн і створює рівні умови для всіх учасників аграрних ринків.

СОТ надає особливу увагу підтримці сільськогосподарських секторів країн, що розвиваються, шляхом надання їм спеціальних торгових преференцій, які дозволяють краще конкурувати на світовому ринку [2].

Крім того, ці організації активно співпрацюють між собою для досягнення спільних цілей у сфері продовольчої безпеки та стабільності глобальних ринків:

Наприклад, СОТ, ФАО і ООН часто працюють разом, щоб підтримати країни в боротьбі з голодом і недостатньою продовольчою безпекою, організовуючи програми та ініціативи, що сприяють покращенню сільськогосподарського виробництва та доступу до продовольства. У разі глобальних продовольчих криз (наприклад, під час епідемій або стихійних лих) ці організації надають свою експертизу і ресурси для допомоги постраждалим країнам, зокрема у вигляді гуманітарної допомоги, технічної підтримки та рекомендацій з адаптації до нових умов.

Ці організації є важливими акторами в забезпеченні стабільності у виробництві та торгівлі продовольчими товарами. Вони здійснюють координацію глобальних зусиль для підтримки продовольчої безпеки, знижують торгові бар'єри та створюють стабільне середовище для міжнародної торгівлі аграрною продукцією [4]. Завдяки їхнім ініціативам та політикам країни можуть ефективно реагувати на виклики, такі як зміни клімату, геополітичні конфлікти та глобальні економічні кризи, що, в свою чергу, сприяє розвитку сталих і справедливих аграрних відносин на міжнародному рівні.

Теорія залежності

Згідно з цією теорією, країни, що розвиваються, часто є залежними від зовнішньої допомоги та імпорту продуктів. Це стосується і продовольства, оскільки багато країн не мають достатньо ресурсів для виробництва власних продуктів харчування.

В Україні, після 2014 року, спостерігалася залежність від імпорту зернових і продуктів харчування, однак після відкриття нових ринків на Близькому Сході та Африці ситуація почала змінюватися [5].

Ініціативи типу **зернового коридору** допомагають зменшити залежність держав від зовнішніх постачальників продовольства, забезпечуючи стабільність в умовах глобальних змін.

Неореалізм в міжнародних відносинах

Неореалізм фокусується на конкуренції між державами за ресурси, зокрема природні ресурси, до яких можна віднести і аграрні продукти. Це особливо важливо в контексті продовольчої безпеки, коли держави можуть використовувати свою роль на глобальних ринках для досягнення політичних або економічних вигод.

Продовольча безпека стає інструментом впливу в міжнародних відносинах. Наприклад, блокада постачання зерна або введення торгових бар'єрів може бути використано як дипломатичний важіль у міжнародній політиці.

1.2 Історичний контекст розвитку аграрної дипломатії

Античний та середньовічний періоди

Уже в давньому Єгипті продовольча дипломатія була важливою складовою зовнішньої політики. Єгипет був великим постачальником зерна до інших країн Середземномор'я, і його зерно використовувалося як важіль політичного впливу [6, 7].

У середньовіччі, наприклад, Венеціанська республіка контролювала торгові шляхи, що постачали спеції та сіль з Азії до Європи, що також можна вважати раннім проявом аграрної дипломатії.

Епоха колоніалізму

В епоху колоніалізму метрополії використовували свої колонії для забезпечення продовольства та сировини. Франція, Британія, Іспанія та Португалія створювали аграрні монополії на своїх колоніях, де вирощували необхідні продовольчі продукти для метрополії (наприклад, кава, цукор, какао).

Ці практики стали основою сучасних міжнародних торгівельних відносин і вплинули на формування міжнародної аграрної дипломатії [8].

XX століття

Після Другої світової війни виникає необхідність у створенні міжнародних організацій, які б регулювали сільське господарство та продовольчу безпеку [9]. **ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН)** була створена для координації міжнародних зусиль щодо продовольчої допомоги та розвитку аграрних ринків.

У 1970-х роках, після глобальних продовольчих криз, активно почали формуватися міжнародні угоди, такі як **Генеральна угода з тарифів і торгівлі** (ГАТТ), яка згодом трансформувалася в **Світову організацію торгівлі (СОТ)**, що сприяє розвитку міжнародної аграрної торгівлі [10].

Аграрна дипломатія відіграла важливу роль у вирішенні проблем глобальної продовольчої безпеки в різні історичні періоди, сприяючи стабілізації продовольчих ринків, покращенню доступу до харчових ресурсів, а також вирішенню продовольчих криз [11, 12]. Ось кілька ключових історичних періодів, коли аграрна дипломатія активно сприяла забезпеченню продовольчої безпеки:

1. Античність та Середньовіччя: Перші форми аграрної дипломатії

У стародавньому світі та середньовіччі аграрна дипломатія не мала формалізованих інститутів, але вже тоді використовувалися дипломатичні механізми для забезпечення продовольчої стабільності.

У Стародавньому Єгипті продовольча безпека була важливою складовою міжнародної дипломатії. Єгипет був великим постачальником зерна, і його дипломатія сприяла зміцненню відносин з іншими державами, зокрема в Середземномор'ї. Зерно використовувалося не тільки як основний продукт харчування, але і як інструмент політичного впливу. Єгипет постачав зерно до Греції, Риму та інших цивілізацій, що допомагало уникнути голоду в цих країнах і забезпечувати стабільність у торговельних відносинах.

Венеціанська республіка (середина Середньовіччя): Венеція стала важливим торговим центром і посередником у постачанні сільського-сподарських продуктів між Сходом і Заходом, що дозволило створити стабільну продовольчу базу для країн Європи.

2. Епоха колоніалізму (XVI–XX ст.)

Під час колоніалізму аграрна дипломатія активно використовувалася для забезпечення продовольчої безпеки в метрополіях та колоніях, а також для контролю над міжнародними торговими шляхами і постачанням сільськогосподарської продукції.

- Колоніальні угоди: Великі європейські імперії (Британія, Франція, Іспанія) встановлювали контроль над аграрними ресурсами своїх колоній, що дозволяло їм забезпечувати свої потреби в продовольстві. Наприклад, з виробництва цукру, спецій, какао в Карибському басейні та Південній Америці.

- Британія та Індія: Впродовж XIX століття Британія активно імпортувала сільськогосподарські товари з Індії (як, наприклад, рис, бавовна, спеції), що дозволило знизити продовольчі витрати на ринку Британії. Водночас Індія використовувалася як основне джерело сировини для аграрної продукції, яка експортувалася в Європу.

- Імпорт зерна до Європи: Велика Британія в кінці XIX – початку XX століття через дипломатичні зусилля забезпечувала постачання зерна з Північної Америки та Австралії, щоб зменшити залежність від внутрішнього виробництва в умовах зростаючого попиту.

3. Міжвоєнний період (1918–1939)

Після Першої світової війни продовольча безпека стала однією з основних проблем світової економіки. Агрополітика, дипломатія та міжнародні угоди стали ключовими інструментами для збереження продовольчої стабільності.

- Ліга Націй та продовольча допомога: Ліга Націй активно працювала над забезпеченням продовольчої безпеки, особливо в післявоєнний період.

Продовольча допомога стала важливим інструментом дипломатії між країнами для вирішення продовольчих проблем в Європі та в інших регіонах.

- Продовольчі угоди: У міжвоєнний період значну увагу було приділено питанням постачання зерна та інших аграрних товарів з Південної Америки в Європу. Завдяки дипломатичним зусиллям була стабілізована торгівля сільськогосподарськими продуктами, що дозволило знизити рівень голоду та безробіття в Європі.

4. Період Другої світової війни та післявоєнний період (1939–1950-ті роки)

Друга світова війна значно вплинула на глобальні продовольчі потоки, і аграрна дипломатія стала важливим інструментом для підтримки продовольчої безпеки.

- План Маршалла (1948): Після Другої світової війни США ініціювали План Маршалла, який передбачав фінансову допомогу країнам Західної Європи, зокрема для відновлення сільського господарства і стабілізації продовольчої ситуації. Цей план також включав поставки сільськогосподарської продукції з США до Європи. Поставки американського пшениці і масла до Європи дозволили стабілізувати продовольчу ситуацію в країнах, що зазнали значних руйнувань під час війни.

- Продовольча допомога через ООН: Після війни створена ООН стала важливим форумом для обговорення та вирішення проблем продовольчої безпеки. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) була заснована в 1945 році для координації міжнародних зусиль щодо зменшення голоду та покращення сільськогосподарського виробництва в країнах, що розвиваються.

5. Сучасний період (1980-ті роки – сьогодення).

У сучасний період аграрна дипломатія стала глобальним явищем, яке включає в себе не лише постачання продуктів харчування, але й питання сталого розвитку сільського господарства, охорони навколишнього середовища, а також забезпечення продовольчої безпеки через міжнародні інститути.

- Зернові коридори та гуманітарна допомога: Наприклад, в умовах глобальних криз, таких як війна в Україні (з 2022 року), аграрна дипломатія активно сприяє забезпеченню постачання зерна з України до різних країн, зокрема через зернові коридори. Це дозволяє уникнути глобальних продовольчих криз в Африці та Азії, де багато країн залежні від українського зерна [13].

- Угоди СОТ і екологічні стандарти: Сучасна аграрна дипломатія активно працює над укладанням угод між країнами, які враховують не тільки економічні, але й екологічні аспекти продовольчої безпеки. Наприклад, угоди про екологічні стандарти у сільському господарстві сприяють сталому розвитку аграрного сектора. В умовах змін клімату аграрна дипломатія стає важливою для вирішення питань, пов'язаних з адаптацією до нових кліматичних умов, зміною аграрних зон і новими стандартами торгівлі сільськогосподарськими продуктами.

Аграрна дипломатія була і є важливим інструментом у забезпеченні продовольчої безпеки на глобальному рівні. Через різні історичні етапи – від стародавніх цивілізацій до сучасних глобальних криз – дипломатія в аграрній сфері допомагала зменшувати рівень голоду, забезпечувати стабільність на продовольчих ринках і сприяти розвитку міжнародних угод, що регулюють аграрні відносини.

1.3 Фактори, що впливають на формування міжнародних аграрних угод

Розгляд факторів, які впливають на формування міжнародних аграрних угод, є важливим для розуміння механізмів, що визначають стабільність і ефективність аграрних відносин у світі [14]. Аграрні угоди, особливо в умовах глобалізації та міжнародних криз, базуються на ряді факторів, серед яких економічні, політичні, соціальні, екологічні, а також стратегічні. Далі

розглянемо детальніше основні фактори, що визначають формування міжнародних аграрних угод:

Економічні фактори

1. Ціни на сільськогосподарські продукти:

- Вартість сільськогосподарських товарів є важливим фактором, що визначає міжнародні угоди. Наприклад, ціни на пшеницю або кукурудзу можуть суттєво змінюватися в залежності від врожаїв, погодних умов та глобального попиту. Вартість зерна після 2007-2008 років підвищилася через глобальну економічну кризу, яка призвела до збільшення дефіциту продовольства в країнах, що імпортують сільськогосподарські продукти, і змусила уряди шукати нові торгові угоди. Після цього розпочалась активна робота над міжнародними продовольчими угодами для стабілізації ринку.

2. Зміни в попиті на продовольчі продукти:

- Різкі зміни в попиті на сільськогосподарські продукти можуть призвести до змін у формуванні міжнародних аграрних угод. Наприклад, зростання середнього класу в країнах Азії, зокрема в Китаї та Індії, призвело до збільшення попиту на м'ясо, молочні продукти і зерно.

Збільшення попиту на соєві боби в Китаї змусило багато південноамериканських країн (особливо Бразилію) укладати угоди з Китаєм на постачання цієї продукції. Це змінило міжнародний ландшафт аграрної торгівлі та формування нових торгових угод.

3. Підвищення ефективності виробництва:

- Інновації в аграрних технологіях можуть сприяти підвищенню ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, що, в свою чергу, може змінити умови аграрних угод. Введення генно-модифікованих організмів (ГМО) в США, Канаді та Аргентині дозволило суттєво збільшити врожаї сої, кукурудзи та інших культур. В результаті ці країни уклали нові угоди з ЄС та іншими державами щодо доступу до ринків.

Політичні фактори

1. Геополітичні конфлікти і війни:

- Війни та конфлікти можуть значно впливати на постачання сільськогосподарських товарів, а також на формування міжнародних аграрних угод, які сприяють відновленню стабільності на ринках.

Після анексії Криму Росією в 2014 році та введення санкцій проти Росії країни ЄС і США вирішили обмежити постачання сільськогосподарських товарів до Росії. У відповідь Росія почала укладати угоди з іншими країнами, зокрема з Китаєм, на постачання аграрної продукції, що змінило міжнародну аграрну карту.

2. Економічні санкції:

- Санкції можуть бути використані як дипломатичний інструмент, що впливає на аграрні ринки. Наприклад, санкції можуть обмежити можливості для певних країн постачати свої сільськогосподарські продукти. Введення санкцій проти Ірану вплинуло на його можливості імпортувати сільськогосподарські продукти та експортувати свої, зокрема вино, сухофрукти та інші аграрні товари. Це змусило Іран шукати нові угоди з країнами, що не входять до західної коаліції.

3. Політика продовольчої безпеки:

- Багато країн, зокрема в Азії та на Близькому Сході, зважають на політику продовольчої безпеки, оскільки вони залежні від імпорту продовольчих товарів. Це змушує їх укладати двосторонні угоди для забезпечення стабільних поставок.

Саудівська Аравія укладає довгострокові угоди з країнами, що експортують зерно, зокрема з Канадою, США, Австралією, щоб забезпечити стабільне постачання продовольства в умовах політичної нестабільності в регіоні.

Технологічні та екологічні фактори

1. Технології сільського господарства:

- Технологічні інновації, такі як генетично модифіковані організми, нові методи іригації, вертикальні ферми, можуть значно змінити виробничі процеси та визначати умови аграрних угод. Впровадження нових сортів пшениці, стійких

до посухи, в Австралії і США дозволило значно збільшити врожаї в умовах змін клімату. Це змінило міжнародну торгівлю пшеницею та інші угоди щодо постачання цієї продукції.

2. Зміни клімату:

- Зміни клімату мають значний вплив на сільськогосподарське виробництво. Засухи, зміна температури, повені – усе це може змінити умови для торгівлі сільськогосподарськими продуктами. Продовольчі кризи в Африці, спричинені посухами та неврожаями, змусили міжнародні організації укладати нові угоди про гуманітарну допомогу і продовольчі поставки. Зокрема, країни Східної Африки стали активно співпрацювати з ООН і ФАО для покращення умов продовольчої безпеки.

3. Екологічні проблеми та сталість:

- Проблеми забруднення навколишнього середовища та збереження біорізноманіття впливають на аграрну політику та формування міжнародних угод. Вимагаються нові стратегії сталого розвитку, які беруть до уваги екологічні вимоги. Європейський Союз активно працює над укладенням угод, що регулюють питання сталого розвитку в сільському господарстві, зокрема в рамках «Зеленої угоди ЄС», яка передбачає підтримку сільського господарства, що відповідає екологічним стандартам.

Аграрна дипломатія є важливою складовою міжнародної політики та включає комплекс заходів і стратегій, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки, підтримку стабільності на продовольчих ринках і регулювання торгових відносин у сільському господарстві. Вона враховує не лише економічні, але й екологічні, політичні та соціальні фактори, які визначають аграрні відносини між державами [15].

Аграрна дипломатія завжди була важливим інструментом для забезпечення стабільності і розвитку аграрних секторів на міжнародному рівні. Історично вона сприяла формуванню міжнародних аграрних угод, починаючи з часів стародавніх цивілізацій до сучасних глобальних ініціатив, таких як зернові коридори. Важливу роль у розвитку цієї сфери відіграють зміни в економічних і

політичних умовах, а також адаптація до нових викликів, таких як зміни клімату, геополітичні конфлікти та глобалізація [16].

У сучасному контексті аграрна дипломатія стає все більш важливою в умовах глобальних криз, таких як війни, епідемії або зміни клімату, які мають прямий вплив на продовольчі ринки і аграрні відносини. З урахуванням цих факторів країни активно укладають нові угоди, розвивають дипломатичні стратегії для забезпечення продовольчої безпеки та стабільності на міжнародних аграрних ринках.

Таким чином, аграрна дипломатія є ключовим елементом у вирішенні проблем глобальної продовольчої безпеки та забезпечення стійкого розвитку сільського господарства в умовах глобалізації та змін у світовій економіці.

У світовому співтоваристві Україну визнають як потенційного літера з виробництва сільськогосподарської продукції та основних продуктів харчування: зерна, цукру, олії, м’яса, продуктів переробки молока, тощо [14]. Аграрний сектор має величезний потенціал, який за належних обставин і правильно організованої дипломатії дозволяє створити належні умови для реалізації експорту продукції сільського господарства та зайняти своє місце в міжнародному співтоваристві.

Висновки до 1 розділу

На сьогоднішній день в міжнародному просторі, в якому глобалізаційні та інтеграційні процеси є, зовнішня політика держав набуває пріоритетного значення у контексті забезпечення продовольчої безпеки в світі та національної безпеки зокрема. Дипломатія слугує засобом для розвитку міжнародних відносин та підтримки миру і стабільності: забезпечує комунікацію у міжкультурному середовищі, сприяє розширенню міжнародної співпраці та укладанню міжнародних угод, допомагає відстоювати державні інтереси, врегульовувати міжнародні спори та конфлікти. У світлі російсько-української

війни дипломатія служить для розширення мережі іноземних партнерів України, що підтримують її у протистоянні агресору-РФ, для формування коаліції демократичних держав на противагу варварській цивілізації, а також для співпробітництва з міжнародними організаціями в площині допомоги нашій державі у подоланні наслідків війни.

У сучасному контексті аграрна дипломатія стає все більш важливою в умовах глобальних криз, таких як війни, епідемії або зміни клімату, які мають прямий вплив на продовольчі ринки і аграрні відносини. З урахуванням цих факторів країни активно укладають нові угоди, розвивають дипломатичні стратегії для забезпечення продовольчої безпеки та стабільності на міжнародних аграрних ринках.

РОЗДІЛ 2
ІНІЦІАТИВА «ЗЕРНОВОГО КОРИДОРУ»: ПЕРЕДУМОВИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

2.1 Наслідки російської агресії для сільського господарства України

Російська агресія проти України, яка триває з 2014 року і значно ескалувала після повномасштабного вторгнення у 2022 році, мала серйозні наслідки для українського сільського господарства, яке є одним із ключових секторів національної економіки та забезпечує вагомий внесок у глобальну продовольчу безпеку. Окуповані території, такі як Крим, частини Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей, містять значні сільськогосподарські угіддя, зокрема родючі чорноземи, які стали недоступними для України [13]. Втрата понад 7 мільйонів гектарів сільськогосподарських земель позбавила країну значного обсягу виробництва зернових, олійних культур, овочів та фруктів. Від початку повномасштабного вторгнення в 2022 році агресор цілеспрямовано руйнує інфраструктуру, яка забезпечує сільськогосподарське виробництво та експорт. Зруйновано сотні елеваторів, складів, логістичних вузлів, фермерських господарств, технічної бази.

До початку війни Україна була одним з найбільших експортерів зернових на світовому ринку (рис. 2.1) [17]:

- забезпечувала близько 10 % світового експорту пшениці;
- була одним з найбільших постачальників кукурудзи, експортуючи близько 15 % світових поставок;
- займала 13 % світового ринку ячменю, що робило її одним з основних експортерів цієї культури.

Перед війною найбільшими імпортерами українського зерна були:

- Єгипет: Один з найбільших імпортерів української пшениці (приблизно 5-6 млн тонн на рік).
- Туреччина: Основний імпортер українського ячменю і пшениці.
- Ліван та Сирія: Великі імпортери українського зерна, особливо пшениці.
- ЄС: Країни Європейського Союзу також активно імпортують українське зерно, частково для подальшого експорту.

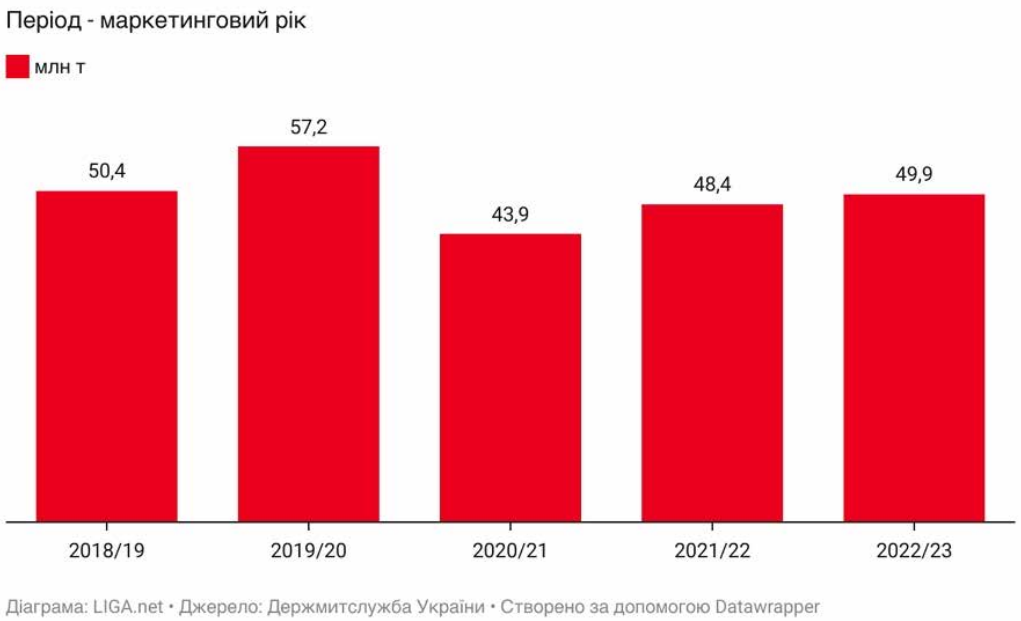

Рис. 2.1 – Експорт зернових культур з України в 2018-2023 рр.

Україна втратила можливість експортувати понад 90 % свого зерна через Чорне море, що призвело до значних економічних втрат для аграрного сектору [18]. Оцінки свідчать, що через блокаду портів Україна втратила понад 5 мільярдів доларів США в експортних доходах тільки у перші кілька місяців війни. На рис. 2.2 показано як змінювалася ціна на пшеницю до і після початку війни. В березні-липні 2022 року до початку дії Зернової угоди ціна була максимальною та складала 368 дол. за тонну, що на 96 дол. за тонну більше, ніж на початку війни. З початком дії зернової угоди, ціна на пшеницю стабілізувалася і була на рівні 315-332 дол. за тонну.

2021 рік був рекордним для українського аграрного сектору:

- Україна експортувала 25,5 млн тонн пшениці, що становить приблизно 20 % загального світового експорту пшениці;

- експортовано 23,5 млн тонн кукурудзи;

- 5 млн тонн ячменю було експортовано, що складало понад 10 % від загального світового експорту цієї культури.

Рис. 2.2 – Зміна цін на пшеницю в 2021-2023 рр., дол. за тонну

Після початку війни в лютому 2022 року ціни на пшеницю на міжнародних ринках зросли на 25-30 %, що спричинило серйозні труднощі для країн, що імпортують зерно.

Ціни на кукурудзу також збільшились на 15-20 %, що спричинило дефіцит продовольства в країнах Африки та Близького Сходу, де кукурудза є основним продуктом харчування.

Розглянем ключові аспекти впливу:

1. Знищення інфраструктури та скорочення оброблюваних площ (рис. 2.3)

• Втрата територій: Окуповані території, особливо у Донецькій, Луганській, Запорізькій, Херсонській областях, були важливими сільськогосподарськими регіонами. Близько 20% оброблюваних земель України опинилися під контролем РФ, що значно скоротило загальну площу посівів.

• Руйнування інфраструктури: Зруйновано елеватори, склади, системи зрошення, ферми, логістичні ланцюги та залізничну інфраструктуру.

• Мінування земель: Багато сільськогосподарських угідь заміновані, що унеможливлює їх використання для посівів і збору врожаю.

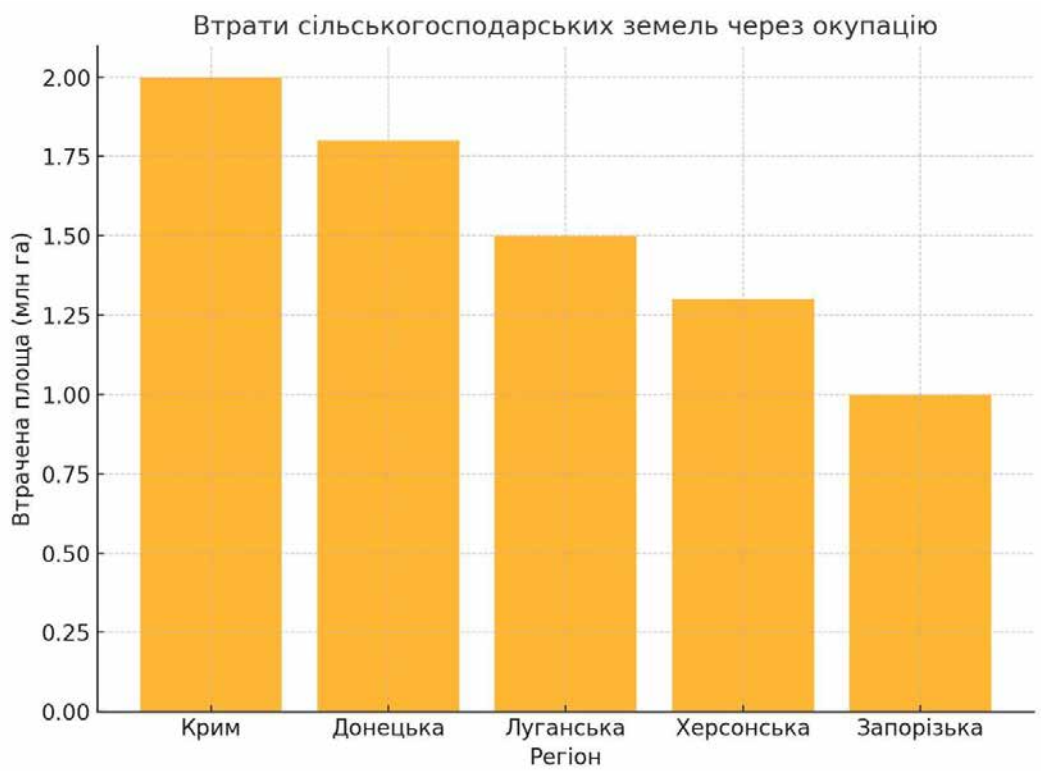

Рис. 2.3 – Втрати сільськогосподарських земель через окупацію окремих регіонів України.

2. Економічні втрати

• Падіння виробництва: За даними Міністерства аграрної політики, внаслідок війни виробництво зернових і олійних культур скоротилося на понад 30% у 2023 році порівняно з довоєнним рівнем [17].

• Експортні обмеження: Зрив роботи морських портів через блокаду Чорного моря з боку Росії ускладнив експорт зернових, які є одними з основних статей доходу України.

• Зростання витрат: Ціни на паливо, добрива та насіння значно зросли, збільшуючи собівартість продукції.

3. Гуманітарні наслідки

• Загроза продовольчій безпеці: Україна була одним із найбільших експортерів продовольства у світі. Зменшення обсягів експорту призвело до зростання цін на продукти харчування на світовому ринку, особливо у країнах, залежних від українського зерна.

• Зайнятість у сільському господарстві: Через бойові дії та скорочення виробництва багато фермерів втратили роботу, а підприємства змушені були

скорочувати персонал.

4. Екологічна шкода

• Ґрунтові втрати: Вибухи та бойові дії пошкоджують родючий шар ґрунту. Хімічне забруднення через використання боєприпасів також негативно впливає на якість земель.

• Зміна кліматичних умов: Знищення лісосмуг і систем зрошення погіршує стійкість агросектору до посух і зміни клімату.

5. Зерновий коридор і роль міжнародної допомоги

• Зерновий коридор: Ініціатива ООН щодо експорту українського зерна Чорним морем частково компенсувала втрати, але російська агресія постійно загрожує її роботі.

• Міжнародна підтримка: Україна отримує допомогу у вигляді грантів, інвестицій у відновлення аграрного сектору, постачання техніки та мінімізації екологічних ризиків.

6. Довгострокові наслідки

• Депопуляція сільських територій: Війна призвела до масової міграції населення, зокрема із сільських регіонів, що ускладнює відновлення галузі.

• Зміни в структурі виробництва: Українські аграрії змушені переорієнтовуватися на менш затратні культури та шукати нові ринки збуту.

2.2 Передумови та перебіг укладення угоди про чорноморський зерновий коридор

Одним із найбільших ударів стало блокування українських портів у Чорному морі, через які до війни експортувалося до 90 % зернових. Це призвело до значного зниження експортного потенціалу України та спровокувало глобальну продовольчу кризу, особливо в країнах Африки та Азії, що залежать від українського зерна. Ускладнення з експортом спричинили падіння цін на внутрішньому ринку, що негативно вплинуло на доходи фермерів і здатність

фінансувати наступні посівні кампанії. Додатково, мінування полів, знищення меліоративних систем, підрив Каховської ГЕС і відсутність доступу до іригації особливо у південних регіонах призвели до деградації земель та неможливості їх обробки. Значна частина територій потребує розмінування, що вимагає часу та значних фінансових ресурсів.

Війна також спричинила брак трудових ресурсів, адже багато працівників сільського господарства змушені були залишити свої домівки, або ж вони пішли на фронт або виїхали за межі країни. Вартість виробничих ресурсів, таких як паливо, добрива, насіння та техніка, значно зросла через руйнування ланцюгів постачання та інфляцію. Це суттєво знизило рентабельність агровиробництва. В умовах воєнного стану фермери зосереджуються переважно на базовому виробництві, відкладаючи інвестиції у розвиток, модернізацію та інновації.

Поруч із цим, значну проблему становить розкрадання українського зерна на окупованих територіях і його нелегальний експорт через територію Росії до третіх країн. Це завдає значної шкоди міжнародній репутації України як надійного постачальника і підриває економічну стабільність агросектору. Проте, попри всі виклики, українські аграрії продовжують працювати навіть в умовах війни, забезпечуючи внутрішній ринок продовольством і здійснюючи експорт у межах можливостей, зокрема через “зерновий коридор”, ініційований за сприяння ООН та Туреччини. Однак регулярні обстріли та зриви домовленостей з боку Росії ускладнюють його функціонування [18]. Таким чином, агресія РФ не лише завдала значної шкоди українському сільському господарству, але й стала загрозою для глобальної продовольчої безпеки.

Передумови виникнення ініціативи «зернового коридору» виникли на фоні загострення глобальної продовольчої кризи через війни та конфлікти, які відзначаються руйнуванням інфраструктури, порушенням торгових маршрутів і підвищенням вартості основних харчових продуктів. Однією з найважливіших причин став факт, що Україна є одним з найбільших експортерів зерна на світовому ринку, зокрема пшениці, кукурудзи та соняшникової олії, тому блокування її портів ставить під загрозу продовольчу безпеку багатьох країн.

Крім того, економічні наслідки для самих українських аграріїв і державного бюджету стали важливими факторами, що мотивували українську сторону активно шукати шляхи для відновлення експортних поставок [19].

Ці дані підкреслюють важливість зернового коридору як інструменту для стабілізації ситуації з глобальною продовольчою безпекою та економіки України, а також роль міжнародної співпраці в подоланні глобальних викликів.

Ініціатива була безпосередньо спричинена блокадою чорноморських портів Росією фактично з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну – з 24 лютого 2022 року, що суттєво обмежило експорт українського зерна, одного з основних продовольчих товарів на світовому ринку. Як результат, багато країн, зокрема на Близькому Сході, в Африці та інших регіонах, що залежали від українських поставок, зіткнулися з катастрофічним зростанням цін на продовольчі товари та серйозними гуманітарними кризами. Ці обставини змусили міжнародне співтовариство активно втрутитися, щоб забезпечити безпечне перевезення зерна та знизити ризики продовольчої нестабільності в світі.

Виникнення цієї ініціативи стало результатом дипломатичних зусиль кількох міжнародних учасників, зокрема Туреччини, ООН та Європейського Союзу. Туреччина, маючи стратегічне положення і добрі відносини як з Україною, так і з Росією, взяла на себе роль посередника в цьому процесі. За її посередництва було укладено угоду між Україною та Росією, яка дозволила відкриття так званого «зернового коридору».

2.3 Початок роботи зернового коридору

22 липня 2022 року в Стамбулі було підписано важливу угоду, за якою забезпечувалося безпечне проходження суден з українським зерном через Чорне море (Додаток А) [20]. Цей коридор передбачав гарантії безпеки для торгових суден і визначення певних маршрутів для їхнього проходу, щоб уникнути мінних

загроз та атак на цивільні судна. Для координації процесу була створена спеціальна платформа за участю ООН, Туреччини, Росії та України, яка взяла на себе функції моніторингу та організації транспортування.

Ключовою частиною цієї ініціативи стала безпека судноплавства. Порти, що стали головними точками виходу для експорту українського зерна – Одеса, Чорноморськ та Південний – були обрані як безпечні точки для транспортування вантажів через Чорне море. Однак, попри наявність угоди, питання безпеки залишалося важливим, оскільки російські військові дії продовжували загрожувати транспортним маршрутам [19]. Для того, щоб зменшити ризики, були прийняті рішення щодо проведення операцій з розмінування морських шляхів, хоча й не без складнощів.

Цей механізм не лише забезпечував транспортування товарів, а й виключав можливості для недобросовісних дій з боку однієї з учасниць угоди, а також дозволяв забезпечити рівність для всіх учасників у виконанні зобов’язань. ООН і Туреччина взяли на себе провідну роль у посередництві. Зокрема, генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш і президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган активно залучилися до переговорного процесу, організовуючи низку дипломатичних зустрічей та консультацій з обома сторонами. ООН також надавала технічну та правову підтримку для оформлення угоди, а Туреччина забезпечила платформу для переговорів у Стамбулі. Їхня участь сприяла досягненню компромісів, оскільки Туреччина мала стабільні відносини як з Україною, так і з Росією.

Через відмову України та Росії підписувати спільний документ, угода була укладена у форматі двох окремих меморандумів. Україна і Росія підписали кожна свій документ із представниками ООН і Туреччини. Цей формат дозволив уникнути формального визнання сторін конфлікту, зберігши нейтральність для обох держав. Підписання окремих документів було також важливим з юридичної точки зору, адже дозволило чітко визначити зобов’язання кожної сторони без необхідності прямого міждержавного контакту.

ООН взяла на себе функції гуманітарного координатора, а також активно працювала над усуненням гуманітарних наслідків блокади. Вона також сприяла моніторингу виконання угоди та надавала свою допомогу у врегулюванні можливих суперечок між сторонами. Туреччина ж, крім своєї ролі посередника, також брала участь у захисті морських шляхів і пропонувала свою інфраструктуру для забезпечення безпеки судноплавства. Водночас, країни Європейського Союзу та США активно підтримували ініціативу, висловлюючи політичну підтримку та пропонуючи фінансову допомогу для країн, які постраждали від продовольчої кризи.

Центральну роль у переговорах і просуванні ідеї Чорноморської зернової ініціативи на міжнародному рівні відігравав Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш. Він активно закликав до відновлення постачання українського зерна, називаючи це критично важливим для запобігання глобальній продовольчій кризі.

Президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган, виступив ключовим посередником у переговорах, забезпечуючи роль Туреччини як нейтральної сторони, здатної домовитися як з Україною, так і з Росією [20].

Президент України Володимир Зеленський, активно підтримував ініціативу, підкреслюючи її значення для економіки країни та глобальної продовольчої безпеки.

Дипломатичні зусилля, які здійснювали всі ці країни, привели до укладення угоди, яка не тільки дозволила відновити експорт українського зерна, але й допомогла стабілізувати продовольчі ринки. Україна змогла відновити свої постачання, що мало важливе значення для її економіки, а також для підтримки місцевих аграріїв. Для Туреччини ця ініціатива стала можливістю зміцнити свою позицію на міжнародній арені як важливого посередника і гравця в аграрній дипломатії. Росія ж, хоча і брала участь у цих переговорах, намагалася використовувати ситуацію для досягнення власних цілей, зокрема для отримання пом’якшення санкцій і забезпечення експорту своїх аграрних продуктів.

Експорт через зерновий коридор (2022-2023 роки)

Після підписання угоди про зерновий коридор в липні 2022 року, експорт українського зерна через Чорне море відновився, що мало великий вплив на світову продовольчу безпеку.

6 серпня 2022 року перше судно з зерном вийшло з українського порту Одеса в рамках угоди, що стало важливим кроком у реалізації зернового коридору.

Після відкриття зернового коридору в серпні 2022 року Україна змогла відновити експорт на рівні 3-4 мільйонів тонн на місяць [21]. Це становить приблизно 50 % від довоєнного рівня експорту (рис. 2.4). Саме перше українське зерно прямувало в Європу, Азію та Африку. 68 % загального експорту пшениці купили країни Азії та Африки, а 58 % експортованої кукурудзи – країни Європи.

Рис. 2.4 – Експорт українського зерна з відкриттям зернового коридору

З 1 серпня 2022 року до січня 2023 року з України через зерновий коридор з українських портів було відправлено 1136 суден з продовольчим зерном. Країни Африки, Азії та Європи отримали 33 млн тонн продовольства, а мали отримати 51 млн тонн (рис. 2.5).

Рис. 2.5 – Обсяги експорту продовольчого зерна за 7 місяців роботи зернового коридору

Українську кукурудзу, ріпак, пшеницю, соняшник експорт у країни Центральної Європи – Польшу, Румунію, Угорщину, Болгарію, Словаччину. За період з лютого 2022 року по травень 2023 р. цими країнами було закуплено продукції на 4302 млн євро (рис. 2.6).

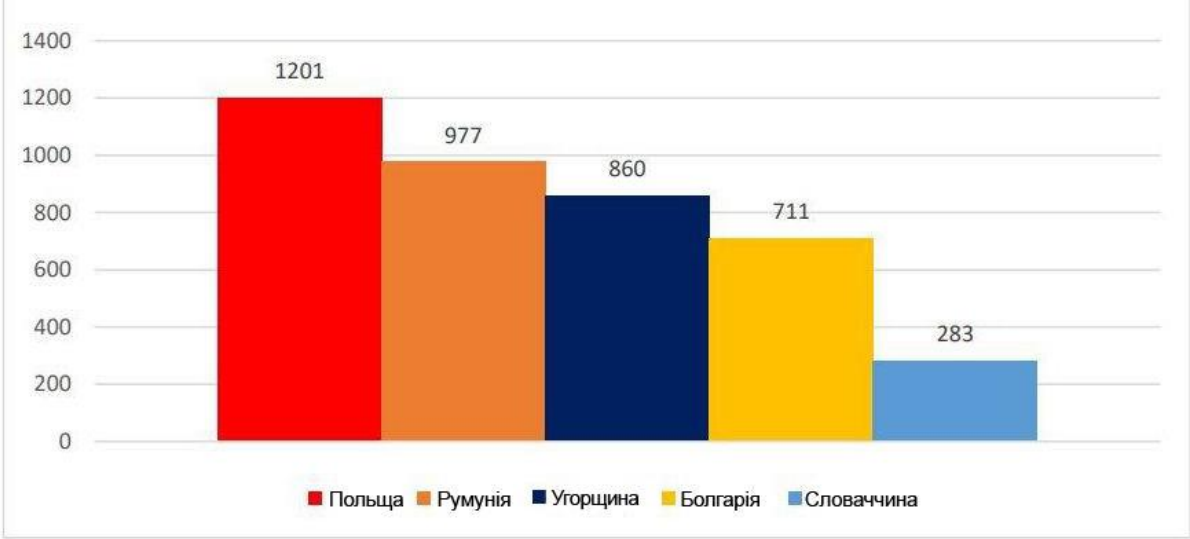

Рис. 2.6 – Експорт української кукурудзи, ріпаку, пшениці, соняшника у країни Центральної Європи за період з лютого 2022 року по травень 2023 р., млн євро

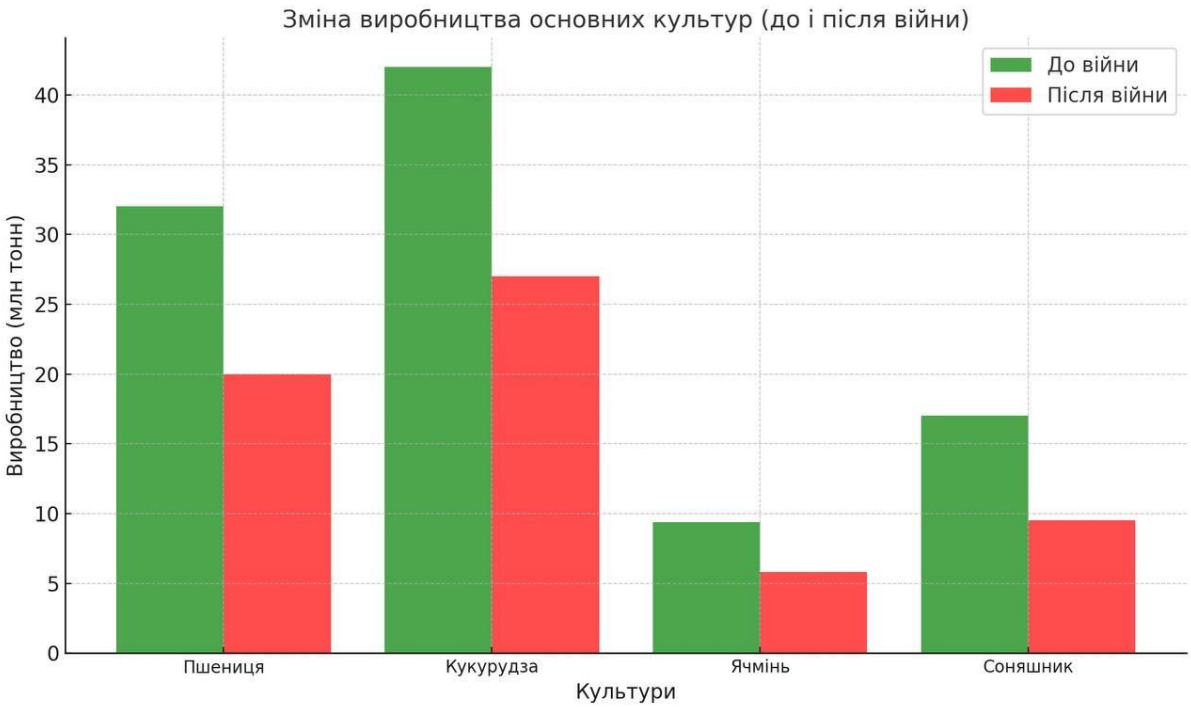

Рис. 2.7 – Експорт сільськогосподарської продукції

На рис. 2.7 показано зміни в експорті сільськогосподарської продукції України за основними напрямками до і після початку війни. Європейський Союз значно збільшив частку в експорті через обмеження на морські шляхи, тоді як постачання до Африки та Азії скоротилося через логістичні проблеми і блокаду портів.

Економічні наслідки цієї ініціативи для учасників були значними. Україна змогла повернутися на світові ринки з експортом зерна, що дозволило забезпечити надходження валюти та частково пом’якшити економічні втрати від війни. Крім того, відновлення експорту допомогло знизити ціни на продовольство, що важливо для глобальних ринків. Туреччина отримала можливість зміцнити свої економічні зв’язки з країнами, що перебувають на шляху транзиту зерна, і підвищити свою роль як стратегічного партнера в аграрних питаннях [22].

Хоча Росія брала участь у реалізації угоди, її мотивація була зумовлена не тільки бажанням відновити поставки зерна, а й прагненням отримати певні економічні вигоди від послаблення санкцій, які були введені проти країни у відповідь на її агресію в Україні. Власне, обговорення зняття або пом’якшення

санкцій стало частиною переговорного процесу, що продовжує залишатися важливим фактором для Росії.

З точки зору гуманітарної допомоги та допомоги країнам, що потерпають від продовольчої кризи, ініціатива також мала важливе значення. Відновлення зернових поставок дозволило уникнути гуманітарних катастроф у таких країнах, як Ємен, Сомалі, Ліван, а також низці країн, які розвиваються.

Підписання угоди було сприйняте позитивно на міжнародному рівні, оскільки це дозволило розв'язати одну з найбільших гуманітарних криз і відновити стабільність на глобальних ринках продовольства. Країни Європейського Союзу та США, хоча і не брали безпосередньої участі в переговорах, висловили підтримку угоді і сприяли її виконанню шляхом надання політичної та економічної допомоги країнам, що постраждали від продовольчої нестабільності.

Проте, незважаючи на успішне підписання угоди, питання безпеки залишалося актуальним. Через військову загрозу та напруженість в регіоні, Росія та Україна продовжували мати різні інтереси щодо того, як повинні реалізовуватися умови угоди, і навіть були випадки, коли Росія висловлювала наміри призупинити її виконання [23].

Ефективність дій Збройних сил України у забезпеченні функціонування «зернового коридору» і безпеки Чорного моря стала важливим фактором у виконанні цієї ініціативи, незважаючи на складні умови та постійні загрози з боку Росії.

Основні аспекти дій ЗСУ щодо забезпечення функціонування «зернового коридору»:

1. Розмінування морських шляхів: ЗСУ спільно з міжнародними організаціями та партнерами доклали зусиль для розмінування частини морських шляхів, якими проходили судна з українським зерном. Це було необхідним заходом для безпечного проходу кораблів, оскільки мінування було одним із найбільших ризиків для судноплавства у Чорному морі.

2. Моніторинг і координація: В умовах нестабільності і загроз з боку

російських сил українські військові організували постійний моніторинг і координацію дій, що дозволяло контролювати ситуацію на морі та оперативно реагувати на будь-які порушення. ЗСУ також активно співпрацювали з міжнародним Координаційним центром у Стамбулі, що був відповідальний за моніторинг судноплавства в рамках угоди.

3. Захист портової інфраструктури: ЗСУ здійснювали оборону портової інфраструктури, щоб захистити її від можливих атак. Захист портів Одеси, Чорноморська і Південного мав велике значення для забезпечення безперебійного функціонування «зернового коридору» та збереження інфраструктури, що підтримувала експортні потоки.

4. Відбиття атак і забезпечення повітряного простору: Українські сили ППО виконували завдання із захисту повітряного простору над портами та транспортними шляхами. Це було важливо, оскільки загроза російських ракетних ударів залишалася постійною, і кожен удар міг зірвати процес відвантаження та транспортування зерна.

5. Морська оборона і застосування нових технологій: Україна застосовувала безпілотні катери та інші сучасні засоби для оборони від російських кораблів. Безпілотники використовувалися для відбиття атак і створення додаткової безпеки для кораблів у «зерновому коридорі». Такі дії допомогли забезпечити стримування російських військових сил і знизити ризик нападу на судна з зерном.

6. Інформаційні операції та підтримка міжнародного іміджу: ЗСУ та Україна в цілому активно висвітлювали ситуацію навколо коридору у світових медіа, привертаючи увагу до будь-яких порушень угоди з боку Росії. Це підтримувало тиск на російську сторону з боку міжнародної спільноти, яка також сприяла реалізації коридору через підтримку України.

Дії Збройних сил України були надзвичайно важливими для реалізації «зернового коридору» як у військовій, так і в дипломатичній площинах. ЗСУ змогли забезпечити відносну безпеку морських шляхів в умовах активного протистояння, що дозволило країнам, які потребували українського зерна,

отримати доступ до життєво необхідних продуктів.

Попри підписану угоду і відправку продукції на експорт росія все ж таки блокувала її виконання, перешкоджала руху суден з зерном. На рис. 2.8-2.9 показано етапи таких перешкод [17].

Рис. 2.8 – Перешкоди, створені росією для експорту українського зерна.

Рис. 2.9 – Експорт українського зерна за січень-травень 2023 р., млн тонн

Ініціатива «зернового коридору» є важливим прикладом сучасної аграрної дипломатії, що допомогла вирішити частину глобальних проблем продовольчої безпеки, спричинених війною в Україні. Її успішна реалізація стала результатом комплексної дипломатичної роботи між державами та міжнародними організаціями. Зусилля таких акторів, як ООН, Туреччина, ЄС, США та Росія, а також чітка координація і укладання угод, дозволили забезпечити стабільність на продовольчих ринках і допомогти країнам, що опинилися на межі гуманітарної кризи.

Висновки до 2 розділу

До початку війни Україна була одним з найбільших експортерів зернових на світовому ринку: забезпечувала близько 10 % світового експорту пшениці; була одним з найбільших постачальників кукурудзи, експортуючи близько 15 % світових поставок; займала 13 % світового ринку ячменю, що робило її одним з основних експортерів цієї культури.

Російська агресія завдала катастрофічних збитків українському сільському господарству, що значно вплинуло як на економіку країни, так і на світовий продовольчий ринок.

Підписання Зернової угоди було сприйняте позитивно на міжнародному рівні, оскільки це дозволило розв'язати одну з найбільших гуманітарних криз і відновити стабільність на глобальних ринках продовольства.

Для відновлення галузі необхідні масштабні інвестиції, розмінування земель, модернізація інфраструктури та стабільна міжнародна підтримка.

РОЗДІЛ 3
ВПЛИВ ЗЕРНОВОГО КОРИДОРУ НА ГЛОБАЛЬНУ ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

3.1. Ключові проблеми у функціонуванні чорноморського зернового коридору

Переговори щодо зернового коридору, що стосуються постачання українського зерна через Чорне море після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, стали важливою частиною міжнародних дипломатичних зусиль з вирішення продовольчої кризи, яку спричинила війна. Зерновий коридор був створений завдяки низці дипломатичних переговорів і угод, в яких брали участь кілька ключових акторів: Україна, Росія, Туреччина та Організація Об’єднаних Націй.

Перші кроки у створенні цього коридору сталися в контексті важкої ситуації на глобальних ринках продовольства. Росія заблокувала українські порти, через що було порушено постачання зерна до багатьох країн, особливо до держав, що розвиваються, у яких зерно з України є важливою складовою продовольчої безпеки. З серпня 2022 року почалися переговори щодо створення безпечних умов для транспортування зерна. Одним з основних факторів стало те, що без зовнішнього посередництва не було б можливості гарантувати безпеку суден, які виходили з українських портів.

Туреччина, як член НАТО та країна, що має вигідне географічне розташування, взяла на себе роль посередника в цих переговорах, що стали відомими як “Стамбульські переговори”. Туреччина запропонувала свої послуги у забезпеченні безпеки судноплавства, завдяки чому вдалося організувати спеціальні коридори для перевезення зерна через Чорне море. Ідея передбачала створення безпечних каналів, якими зернові вантажі могли б транспортуватися без загрози атаки з боку Росії.

Одним із важливих етапів переговорів стало підписання “Чорноморської зернової ініціативи” 22 липня 2022 року в Стамбулі. Угода передбачала кілька основних пунктів, зокрема створення Спільного координаційного центру в Туреччині для контролю за рухом суден, перевірку вантажів на предмет військових поставок, а також забезпечення безпеки судноплавства. Зокрема, Україна та Росія погодилися на певні обмеження щодо військової активності в цій зоні, а ООН виступила гарантом виконання угоди. Туреччина, зі свого боку, забезпечила безпеку кораблів та надавала відповідну інфраструктуру для реалізації угоди [20].

У перші місяці після підписання угоди зернові вантажі почали надходити на глобальні ринки. Це значно зменшило ціновий тиск на продовольчі товари в світі. Однак угода не була остаточно стабільною, і з моменту її підписання постійно виникали нові питання. Наприклад, Росія неодноразово звинувачувала Україну в порушенні умов угоди, а також висувала вимоги щодо розширення угоди на інші види товарів, таких як добрива, які також мають стратегічне значення для глобального сільського господарства.

У середині 2023 року Росія зробила кілька заяв про своє бажання переглянути угоду. Зокрема, вона вимагала скасувати обмеження на свої судна і вантажі, а також отримати гарантії, що частина українського зерна буде направлена до країн, які зазнають продовольчої кризи через бойові дії. Відповідно, переговори знову активізувалися, і Туреччина продовжила роботу як посередник, виступаючи за збереження угоди в її первісному вигляді.

З часом ситуація у Чорному морі ставала все більш напруженою через постійну ескалацію військових дій. Росія здійснювала напади на портові міста України, а також на морську інфраструктуру, що викликало нові проблеми в реалізації зернового коридору. У той же час, ООН продовжувала закликати до продовження угоди, підкреслюючи її важливість для забезпечення продовольчої безпеки не тільки в Україні, але й у країнах Африки та Азії [24].

Протягом 2024 року обидві сторони – і Україна, і Росія – виявляли свою готовність до продовження діалогу, але й постійно висували нові умови.

Українська сторона наголошувала на необхідності збереження незалежності та безпеки своїх портів, а Росія прагнула розширити умови угоди, зокрема щодо доступу до російських портів та розширення поставок добрив. До того ж, проблеми з доставкою зерна через чорноморські порти залишалися актуальними через загрози з боку російських військ.

У цей період Туреччина продовжувала відігравати важливу роль у збереженні стабільності зернового коридору, пропонуючи платформи для переговорів, але також закликаючи до мирного врегулювання конфлікту, що дасть змогу забезпечити довгострокову стабільність у регіоні.

Запуск зернового коридору розпочався вже в серпні 2022 року, після того як були завершені всі технічні та організаційні приготування. Перший корабель, що вийшов із українського порту, був Razoni — балкер, який відправився з Одеси до Лівану з більш ніж 26 тисячами тонн кукурудзи. Цей крок став важливою подією в процесі стабілізації продовольчих постачань.

Припинення угоди про зерновий коридор, укладеної в липні 2022 року між Україною, Росією, Туреччиною та ООН, стало однією з найскладніших ситуацій у глобальному продовольчому ланцюгу. Відтоді Україна була змушена шукати альтернативні можливості для морського експорту своїх зернових культур, оскільки з моменту повномасштабного вторгнення Росії в Україну заблокування чорноморських портів істотно обмежило доступ до важливих міжнародних торгових шляхів.

Ініціатива «зернового коридору», незважаючи на свій успіх у відновленні експорту українського зерна та забезпеченні продовольчої безпеки, мала низку серйозних недоліків та проблем.

Детальніше можна розглянути кілька основних аспектів, які суттєво впливали на ефективність її реалізації:

- Нестабільність через військові загрози;
- Напади на портову інфраструктуру;
- Ракетні удари.

Незважаючи на підписання угоди та створення безпечних морських шляхів для транспортування зерна, військові загрози залишалися серйозним викликом. Росія періодично порушувала умови угоди, зокрема шляхом обстрілів портової інфраструктури, що призводило до тимчасового припинення або затримки відправок зерна [25].

Іноді Росія атакувала порти та інші критичні об'єкти, що підривало довіру до безпеки коридору. Це збільшувало ризики для суден, що транспортували зерно, і змушувало міжнародні організації, зокрема Туреччину, враховувати ці загрози при організації процесу. В результаті, судна часом зупинялися, а експорт зменшувався.

Часті ракетні удари по українських портових містах та нафтогазовій інфраструктурі також неодноразово підривали стабільність виконання угоди, навіть коли «зерновий коридор» залишався відкритим для судноплавства.

2. Політична залежність від Росії

Значною проблемою була політична залежність від Росії, яка мала можливість використовувати угоду як важіль для дипломатичного тиску. Росія неодноразово заявляла, що може призупинити свою участь в угоді, що ставало елементом переговорного процесу.

Росія використовувала зернову угоду, щоб поставити умови для зняття частини санкцій, які були накладені на її економіку за військову агресію. Це викликало занепокоєння серед західних партнерів України, оскільки зняття санкцій могло дати Росії більше економічної вигоди, не зважаючи на її агресивні дії.

Невизначеність щодо поведінки Росії створювала постійну загрозу того, що угода може бути зірвана. Тож країни-учасники повинні були постійно утримувати дипломатичний тиск для забезпечення виконання угоди.

І хоча «зерновий коридор» дозволив відновити частину поставок українського зерна на міжнародні ринки, проблема з обсягами залишалася актуальною.

Низька пропускна здатність: Чорноморські порти в Україні після початку війни були пошкоджені, що значно обмежувало можливість перевезення великих обсягів зерна. Інфраструктура портів не могла повністю відновити довоєнний рівень експорту, і лише частина зерна потрапляла на міжнародні ринки. Крім того, через мінування портів та судноплавних шляхів виникали труднощі з безпекою і швидкістю транспортування.

Часові затримки: Процес очищення маршрутів від мін та супровід суден через спеціальні коридори також призводив до значних затримок. Це означало, що країни, що залежали від імпорту українського зерна, змушені були мати справу з перериванням поставок і зростанням цін на продукти.

4. Витрати на безпеку та інфраструктуру

Реалізація угоди вимагала великих витрат, зокрема для забезпечення безпеки морських шляхів, а також для розмінування та охорони портів.

Оскільки безпека коридору залежала від постійного контролю за рухом суден і постійного моніторингу з боку міжнародних акторів, це вимагало значних фінансових витрат на технічні засоби безпеки, інфраструктуру та обслуговування.

Витрати на підтримку «зернового коридору» лягли на Україну, а також на міжнародних партнерів, зокрема Туреччину та країни ЄС. Крім того, розмінування морських шляхів і портів вимагало значних коштів і часу, що призводило до затримок і додаткових витрат.

5. Складність моніторингу та контролю

Після підписання угоди було створено координаційний центр, що мав забезпечити виконання умов угоди. Однак виконання контролю та моніторингу судноплавства та безпеки коридору було складним і вимагало постійних зусиль.

Виникали труднощі з забезпеченням повної прозорості щодо переміщення вантажів. Це створювало можливості для порушень умов угоди і ставило під сумнів ефективність системи моніторингу, особливо коли йшлося про вибір суден та вантажів для експорту.

- Порушення умов угоди: І хоча основна мета угоди полягала в забезпеченні безпеки і стабільності для зернових перевезень, Росія іноді порушувала домовленості, спекулюючи на незрозумілості умов виконання та технічних питаннях щодо допуску суден до портів.

6. Залежність від міжнародних посередників

Ініціатива «зернового коридору» була надзвичайно залежна від посередницької ролі Туреччини, а також від підтримки міжнародних організацій, таких як ООН. Це створювало певну залежність від дипломатичних і політичних рішень, які приймали інші країни.

Туреччина, хоч і була важливим партнером для України у цьому процесі, мала свої власні стратегічні інтереси. Її роль як посередника означала, що Україна не завжди могла контролювати всі аспекти угоди без урахування інтересів Туреччини, що ставало додатковим обмеженням.

Оскільки угода була міжнародною, ООН та інші організації впливали на багато аспектів її реалізації. Це означало, що, хоча Україна мала визначену вигоду від угоди, вона все одно була обмежена у можливості самостійно визначати її умови та змінювати її відповідно до власних національних інтересів.

7. Коливання цін на зерно

Хоча угода дозволила значно знизити ціни на зерно, коливання на ринку продовольства залишались. Ініціатива не могла повністю стабілізувати ситуацію на глобальних ринках зерна, і деякі країни, особливо в Африці та на Близькому Сході, все одно стикалися з високими цінами на продовольство.

Через політичну нестабільність і потенційну загрозу для угоди, коливання цін зберігалися, навіть коли коридор працював. Інколи порушення в постачанні зерна або затримки в доставці внаслідок атак на порти або кораблі призводили до різкого підвищення цін на міжнародних ринках [26].

Незважаючи на очевидні переваги ініціативи «зернового коридору», такі як відновлення поставок українського зерна і пом'якшення продовольчої кризи, її реалізація не була без проблем. Військові загрози, політична залежність від Росії, технічні обмеження та інші фактори ставили під сумнів її повну

ефективність. Це показує, наскільки складними є глобальні продовольчі ініціативи в умовах геополітичної нестабільності.

В цілому, ініціатива «зернового коридору» стала важливою частиною аграрної дипломатії, допомогла знизити економічні та гуманітарні наслідки війни для багатьох країн та продовжила функціонування глобальних продовольчих ланцюгів. Вона продемонструвала важливість міжнародної співпраці, діалогу і компромісу в умовах глобальних викликів, таких як війни та продовольчі кризи.

Технологічний розвиток є одним із найважливіших напрямів аграрної дипломатії. Новітні технології в сільському господарстві, такі як біотехнології, автоматизація процесів, генетичне вдосконалення культур, використання дронів для моніторингу земель, агротехнічні інновації в обробітку ґрунтів можуть значно підвищити ефективність і стійкість сільськогосподарських виробництв.

Аграрна дипломатія в майбутньому повинна стимулювати інвестиції у новітні технології та їх поширення на світових ринках. Країни, що мають високий рівень технологічних розробок у аграрному секторі, можуть укладати угоди з іншими країнами для передачі знань та інновацій, що допоможе підвищити ефективність сільського господарства в усьому світі.

З глобалізацією світових аграрних ринків важливим напрямом аграрної дипломатії стане розвиток багатосторонніх угод і платформ для співпраці. Міжнародні організації та уряди країн мають тісніше співпрацювати для створення стабільних торгових умов, регулювання аграрних поставок, забезпечення доступу до продовольства в країнах, що мають обмежену здатність виробляти достатньо продовольства.

Одним із ключових аспектів у цьому процесі буде створення міжнародних стандартів і угод, які знижують торгові бар'єри, сприяють відкриттю нових ринків для сільськогосподарської продукції, а також впроваджують механізми моніторингу якості продукції та виконання екологічних стандартів.

У сучасних умовах аграрна дипломатія має важливу роль у вирішенні геополітичних і економічних суперечок. Продовольчі ресурси стають не тільки

економічним, але й політичним інструментом. Конфлікти навколо доступу до ресурсів (наприклад, землі, води, зерна) можуть стати основою для дипломатичних переговорів і угод. Аграрна дипломатія буде відігравати ключову роль у забезпеченні балансу між економічними інтересами країн-учасниць і стабільністю продовольчих поставок [12].

Зокрема, в умовах сучасних санкцій, блокад та інших економічних важелів країни можуть використовувати аграрну дипломатію для підтримки продовольчої безпеки у світі, укладаючи угоди, що дозволяють подолати торгові бар'єри або замінити дефіцитні продукти іншими товарами.

Перспективи аграрної дипломатії також включають більшу увагу до підтримки країн, що мають обмежені ресурси або переживають гуманітарні кризи. У цьому контексті важливо сприяти розвитку програм, які не лише забезпечують країни продовольчими поставками, але й допомагають у розвитку місцевих сільськогосподарських секторів, зокрема через технічну допомогу, навчання фермерів, створення інфраструктури.

Крім того, необхідно активніше підтримувати глобальні ініціативи, спрямовані на боротьбу з голодом та забезпечення сталого розвитку сільських територій, зокрема в африканських та азійських країнах.

3.2. Припинення дії угоди про зерновий коридор і пошук альтернативних можливостей для морського експорту України

Російська агресія та повномасштабна війна спричинили значне зростання вартості основних ресурсів для сільського господарства в Україні. Зокрема, ціни на добрива суттєво збільшилися через порушення постачання та зростання світових цін на природний газ, що є ключовим компонентом для їх виробництва. У порівнянні з 2021 роком, вартість добрив у 2023 році зросла втричі. Аналогічна ситуація спостерігалася з пальним, ціни на яке в Україні зросли більш ніж удвічі через дефіцит, руйнування нафтобаз та обмеження імпорту. Насіння також

подорожчало на 50-80 % через труднощі в його виробництві та доставці, викликані війною [27].

Такий ріст вартості ресурсів значно ускладнив посівні кампанії. Багато фермерів були змушені скорочувати обсяги посівів або переходити на менш затратні культури, що вплинуло на загальну продуктивність аграрного сектору. Це створює додатковий тиск на аграріїв, які і так стикаються з логістичними проблемами, руйнуванням інфраструктури та загрозою бойових дій у сільській місцевості.

Російська агресія залишила величезні площі українських земель замінованими, особливо в регіонах, де тривали активні бойові дії. За оцінками, станом на 2023 рік близько 5 мільйонів гектарів сільськогосподарських земель потребують розмінування. Найбільше постраждали області на сході (Харківська, Донецька, Луганська) та півдні (Херсонська, Запорізька, Миколаївська). Мінування полів робить їх непридатними для обробки та створює серйозну загрозу для життя фермерів.

Процес розмінування є дорогим і тривалим. Українські та міжнародні експерти прогнозують, що на очищення земель від мін і боєприпасів може знадобитися 5–10 років. У багатьох випадках фермери не можуть чекати завершення цих робіт, тому шукають альтернативні земельні ділянки для обробки або зменшують обсяги виробництва. У результаті це ще більше знижує аграрний потенціал України та ускладнює економічне відновлення галузі після завершення війни.

Угода про зерновий коридор була відновлена в серпні 2022 року, однак Росія почала заявляти про свою невдоволеність її умовами. Постійні звинувачення Росії щодо порушень з боку України, а також втома від невизначеності й напруженості в Чорному морі призвели до того, що Росія вийшла з угоди в серпні 2023 року.

Основними причинами для припинення угоди стали:

1. Військові дії в Чорному морі. Росія почала активно атакувати інфраструктуру в Україні, що мала прямий вплив на стабільність коридору.

Множинні випадки обстрілів портових міст, а також атаки на торгові та гуманітарні судна підняли питання про безпеку експорту.

2. Звинувачення у порушеннях угоди. Росія неодноразово заявляла, що Україна порушує умови угоди, зокрема стосовно перевезень товарів, які не були зерновими, а також постачання військових матеріалів через чорноморські порти.

3. Тиск на санкції. Одним із головних факторів для Росії було невдоволення щодо обмежень на її сільськогосподарські продукти і добрива. Росія вимагала перегляду санкцій та послаблення вимог до її вантажів, що стало однією з умов для продовження угоди.

4. Політичні розбіжності. Загострення політичних відносин між Росією та країнами Заходу призвело до загострення ситуації в Чорному морі, що поставило під сумнів довгострокову стабільність угоди.

Альтернативні шляхи експорту зерна після припинення угоди [28-30].

Після того як Росія вийшла з угоди, Україна опинилася перед необхідністю пошуку альтернативних шляхів для експорту своїх сільськогосподарських товарів. Враховуючи обмеження, спричинені блокадою чорноморських портів, Україна була змушена орієнтуватися на інші транспортні маршрути та інфраструктурні рішення.

1. Залізничний експорт через західні кордони. Найбільш очевидним напрямом став експорт зерна через західний кордон України, зокрема до Польщі, Румунії та інших європейських країн. Однак цей шлях має низку обмежень, зокрема через перевантаження залізничних маршрутів та інфраструктурні труднощі на прикордонних станціях, що сповільнює обробку вантажів.

2. Автомобільний транспорт. Протягом певного часу Україна також використовувала автотранспорт для доставки зерна до портів Європи, зокрема до Румунії, де через порт Констанца зерно було відправлено на міжнародні ринки. Однак високі витрати на транспортування через автомобільний транспорт і зростаючі ціни на пальне обмежували ефективність цього маршруту.

3. Річковий транспорт через Дунай. Дунай став важливим альтернативним шляхом для українського зерна після припинення зернової угоди. Відправлення

вантажів через Дунайські порти, такі як Рені і Ісакча, дозволяло здійснювати постачання до міжнародних ринків, хоча цей маршрут також стикався з обмеженнями, пов'язаними з навігаційними умовами та рівнем води.

4. "Сільськогосподарський Шовковий шлях" (Східно-Європейські залізничні маршрути). Для диверсифікації торгових шляхів Україна звернула увагу на більш складні маршрути через Східну Європу, що включають залізничне сполучення до Китаю та інших країн Азії. Проте цей маршрут був дорожчим і менш ефективним через складнощі на прикордонних переходах.

5. Ініціативи для відновлення морського експорту. Однією з альтернатив зерновому коридору стали спроби відновлення експорту через альтернативні морські шляхи, зокрема через порти, що знаходяться в підконтрольних Україні частинах, наприклад, в Одеському районі, які не були безпосередньо заблоковані. Однак це вимагало розширення безпечних коридорів та використання нових технологій для захисту суден від російських атак.

6. Міжнародні дипломатичні зусилля для нової угоди.

Паралельно з пошуком альтернативних шляхів Україна продовжувала працювати на міжнародному рівні, намагаючись відновити зерновий коридор або знайти нові способи забезпечення стабільних поставок через чорноморські порти. Ідеї, які були висунуті, включали гарантії безпеки через міжнародні військові спостережні місії або створення нових механізмів контролю для забезпечення безпеки морських шляхів.

3.3 Оцінка діяльності чорноморського зернового коридору та перспективи його відновлення

Призупинення угоди про зерновий коридор стало серйозним викликом для України, але не зупинило її зусиль із забезпечення стабільного експорту зерна. Альтернативні шляхи експорту, хоч і менш ефективні, дозволяють Україні підтримувати постачання на міжнародні ринки, але без підтримки традиційного чорноморського маршруту на довгострокову перспективу, країна

залишатиметься залежною від міжнародної допомоги та постійного дипломатичного тиску для забезпечення стабільності у зерновій торгівлі.

Перспективи відновлення морського зернового коридору є одними з найбільш обговорюваних тем у контексті глобальної продовольчої безпеки та геополітичної стабільності в Чорному морі. Після припинення угоди про зерновий коридор в серпні 2023 року Росією, Україна, разом з міжнародними партнерами, докладає значних зусиль для пошуку шляхів відновлення та стабілізації цього важливого каналу постачання зерна.

Відновлення морського коридору є не лише економічним, а й геополітичним питанням, яке потребує комплексного підходу, включаючи дипломатичні зусилля, міжнародну підтримку та безпекові гарантії. Найбільший виклик полягає у забезпеченні безпеки судноплавства в Чорному морі, де військові дії та військові атаки з боку Росії ставлять під загрозу безпеку суден, що перевозять зерно.

Розглянемо основні шляхи для перспективи відновлення зернового коридору [28-30].

Дипломатичні зусилля та міжнародний тиск

Відновлення коридору вимагає активної дипломатії на міжнародному рівні. Україна продовжує звертатися до партнерів, зокрема Туреччини, ООН і країн Європейського Союзу, з вимогою відновити безпечний доступ до своїх портів. Для цього важливими будуть переговори, що залучають всі ключові сторони конфлікту. Одним з можливих варіантів є укладання нової угоди або додаткових протоколів до попередньої, які забезпечать відновлення безпечного проходу для суден під гарантіями міжнародного контролю. Такий крок вимагатиме готовності Росії повернутися за стіл переговорів і знайти компроміс з безпековими і санкційними вимогами.

Туреччина, як одна з головних посередницьких країн, має ключову роль у цьому процесі. Вона може виступати як гарантія безпеки в морських водах і навіть запросити міжнародні військові місії для моніторингу ситуації. Підтримка міжнародних організацій, таких як ООН, може включати надання безпекових

гарантій для комерційних суден і організацію контрольних механізмів, що дозволить забезпечити нейтральне спостереження за виконанням умов угоди.

Технічні і технологічні рішення

Одним із варіантів відновлення коридору є застосування нових технологій для забезпечення безпеки судноплавства в Чорному морі. Введення автоматизованих систем моніторингу, повітряних і морських патрулів, а також використання новітніх засобів зв'язку і навігації може зменшити ризики атак на торгові судна. Це може дозволити Україні та її партнерам здійснювати експорт зерна в умовах підвищеної безпеки, навіть якщо Росія продовжить свою агресію в регіоні.

Один з можливих сценаріїв включає створення так званих "зелених коридорів", які забезпечують прямий і захищений шлях для морських суден, що транспортують зерно. Це вимагатиме не тільки технічних рішень, але й безпосереднього співробітництва з міжнародними структурами для захисту цих маршрутів.

Міжнародні гарантії безпеки

Безпека морських шляхів є ключовим фактором для відновлення коридору. Після виходу Росії з угоди у серпні 2023 року Україна розпочала активні переговори з міжнародними партнерами щодо створення умов для безпечного проходу суден під спільним контролем міжнародних організацій. Однією з основних вимог може бути залучення військових сил або миротворців, що б гарантували захист суден від можливих атак з боку Росії.

Європейські країни, зокрема Польща та Румунія, можуть також стати важливими партнерами у відновленні коридору. Вони мають досвід у вирішенні питань безпеки на морі і можуть надати технічну та фінансову допомогу для розвитку інфраструктури та забезпечення стабільного функціонування альтернативних маршрутів.

Розширення умов угоди

У разі відновлення зернового коридору можуть виникнути нові умови, що враховують як безпекові питання, так і потреби глобальних ринків. Можливість

розширення угоди, наприклад, включення в неї інших сільськогосподарських товарів або продовження термінів, також може стати важливим елементом для гарантування стабільності експорту.

Це може означати створення нових механізмів, які б узгоджували інтереси всіх сторін і забезпечували стабільність поставок на довгострокову перспективу. Україна також може наполягати на більш чітких і обов'язкових для виконання умов, що забезпечують максимальний рівень безпеки для своїх портів і суден.

Політичні фактори та роль міжнародних партнерів

У відновленні зернового коридору важливу роль відіграє політична ситуація. Враховуючи, що Росія може продовжувати блокувати або ставити нові умови для відновлення угоди, важливою буде роль великих міжнародних гравців, зокрема Сполучених Штатів, країн Європейського Союзу та ООН. Вони можуть посилювати тиск на Росію через економічні санкції або через інші дипломатичні механізми, що дозволяють зберігати важливість зернового коридору як елементу глобальної продовольчої безпеки.

Особливо значущими є дипломатичні зусилля для гарантування стабільного постачання зерна в найбільш уразливі регіони, такі як Африка та Південно-Східна Азія, які сильно залежали від українських поставок. Залучення міжнародної спільноти до забезпечення стабільності коридору може стати ефективним інструментом у вирішенні проблеми продовольчої кризи.

Висновки до 3 розділу

На сьогоднішній день переговори щодо зернового коридору залишаються важливим елементом глобальних зусиль з вирішення продовольчої кризи. Проте, незважаючи на певний прогрес, залишається багато непередбачуваних факторів, що можуть вплинути на майбутній розвиток цієї ситуації, зокрема військові дії та політичні рішення на міжнародній арені.

Перспективи відновлення морського зернового коридору залежатимуть від кількох ключових факторів: дипломатичних зусиль, забезпечення безпеки морських шляхів, участі міжнародних партнерів і готовності Росії до компромісів. Однак, у разі успішного відновлення коридору, це дозволить Україні продовжити експорт зерна, що є життєво важливим для її економіки, а також для підтримки глобальної продовольчої стабільності.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день в міжнародному просторі, в якому глобалізаційні та інтеграційні процеси та зовнішня політика держав набувають пріоритетного значення у контексті забезпечення продовольчої безпеки в світі та національної безпеки зокрема. Дипломатія слугує засобом для розвитку міжнародних відносин та підтримки миру і стабільності: забезпечує комунікацію у міжкультурному середовищі, сприяє розширенню міжнародної співпраці та укладанню міжнародних угод, допомагає відстоювати державні інтереси, врегульовувати міжнародні спори та конфлікти. У світлі російсько-української війни дипломатія служить для розширення мережі іноземних партнерів України,

що підтримують її у протистоянні агресору-РФ, для формування коаліції демократичних держав на противагу варварській цивілізації, а також для співпробітництва з міжнародними організаціями в площині допомоги нашій державі у подоланні наслідків війни.

У сучасному контексті аграрна дипломатія стає все більш важливою в умовах глобальних криз, таких як війни, епідемії або зміни клімату, які мають прямий вплив на продовольчі ринки і аграрні відносини. З урахуванням цих факторів країни активно укладають нові угоди, розвивають дипломатичні стратегії для забезпечення продовольчої безпеки та стабільності на міжнародних аграрних ринках.

Російська агресія завдала значних збитків аграрному сектору України, що позначилося як на внутрішній економіці, так і на світовій продовольчій безпеці. Скорочення виробництва, руйнування інфраструктури, блокада експорту та екологічні наслідки створили безпрецедентні виклики для фермерів. У той же час міжнародна підтримка та державні програми сприяють поступовому відновленню галузі, яка залишається ключовим драйвером української економіки.

Чорноморський зерновий коридор, створений у липні 2022 року за посередництва ООН та Туреччини, став важливим механізмом для відновлення українського експорту зерна в умовах війни. Угода дозволила Україні знову постачати сільськогосподарську продукцію на світові ринки через три основні порти – Одесу, Чорноморськ і Південний. Цей механізм відіграв критичну роль у зменшенні глобальної продовольчої кризи, викликаної блокадою українських портів, і сприяв стабілізації цін на зернові культури. Однак після виходу Росії з угоди у липні 2023 року його функціонування було припинено, що викликало загрозу для глобальної продовольчої безпеки.

За час дії коридору до липня 2023 року вдалося експортувати 33 мільйони тонн сільськогосподарської продукції, зокрема пшеницю, кукурудзу, ячмінь та соняшникову олію. Основними споживачами українського зерна стали країни Африки, Азії та Європи. Найбільше вивезено кукурудзи (45 %), пшениці

(29 %), а також соняшникової олії та інших продуктів. Єгипет, Кенія, Туніс і Сомалі були основними імпортерами української пшениці. Китай став найбільшим покупцем української кукурудзи. Значні обсяги продукції надійшли до Іспанії, Нідерландів, Італії та Туреччини.

Завдяки експорту зерна Україною ціни на основні зернові культури на світовому ринку знизилися на 20-25 % після стрибка, спричиненого війною. Було частково вирішено проблему продовольчої безпеки в країнах Африки та Близького Сходу, які залежать від імпорту української пшениці.

Попри бойові дії, експорт через Чорноморський коридор приніс Україні понад 8 млрд доларів доходів, що стало важливим джерелом підтримки економіки.

Попри успіхи, дія зернового коридору супроводжувалася значними викликами. Росія неодноразово блокувала рух суден, звинувачуючи Україну у використанні морського коридору для воєнних цілей. Крім того, Москва вимагала поступок у вигляді послаблення санкцій на свій аграрний сектор і експорт добрив. У жовтні 2022 року Росія тимчасово призупиняла участь в угоді, а згодом регулярно створювала штучні затримки, зокрема через тривалі інспекції суден у Босфорі. Це спричиняло збої у графіку перевезень і фінансові втрати для аграріїв.

Економічні результати дії коридору були вагомими, адже завдяки експорту зернових Україна отримала необхідну валютну виручку для підтримки економіки в умовах війни. Проте через періодичні обмеження пропускної здатності портів аграрний експорт України залишався нижчим за довоєнний рівень. Наприклад, у 2021 році країна експортувала близько 50 мільйонів тонн зернових, тоді як під час дії коридору обсяги були суттєво зменшені.

17 липня 2023 року Росія офіційно вийшла з угоди, звинувативши Захід у невиконанні її вимог щодо зняття санкцій. Це рішення спричинило черговий стрибок цін на продовольство на світових ринках і підвищило ризики для продовольчої безпеки в уразливих регіонах. Після цього Україна почала активно розвивати альтернативні шляхи експорту через Дунайські порти, залізничні та

автомобільні маршрути до Європи. Однак ці маршрути значно дорожчі та менш ефективні порівняно з морським транспортуванням.

Припинення дії Чорноморської зернової угоди стало серйозним викликом для України та світу, однак країна активно адаптується до нових реалій. Розвиток альтернативних маршрутів, модернізація портів і залучення міжнародних партнерів допомагають частково компенсувати втрати, спричинені російською агресією. У перспективі стабільний експорт українського зерна вимагатиме як дипломатичних зусиль, так і суттєвих інвестицій у логістичну інфраструктуру.

Отже, Чорноморський зерновий коридор мав вагомий вплив на глобальну продовольчу безпеку, допоміг стабілізувати український аграрний сектор в умовах війни та пом’якшити кризу у світі. Проте його дія стала черговим свідченням геополітичного шантажу з боку Росії, яка використовувала продовольство як інструмент тиску. Подальші зусилля України спрямовані на диверсифікацію експортних маршрутів та залучення міжнародної підтримки для забезпечення безпеки морських перевезень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мазур О. Г. Міжнародна аграрна політика: історія, теорія та практика. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. 350 с.

2. Орехов А. В. Міжнародна економічна дипломатія: теорія та практика. Харків: Право, 2018. 246 с.

3. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO) Global Agricultural Diplomacy Report 2022.

4. Шевченко В. Ю. Історичний розвиток аграрної дипломатії в Європі та її вплив на сучасну політику. Міжнародні відносини, 2021, № 3, С. 13–19.

5. Войцехівська Л. П. Україна на світовому ринку сільськогосподарської продукції: проблеми дипломатичного просування. Економічна дипломатія України, 2020, № 2, С. 56–63.

6. Agricultural Development in the World Periphery. Cham: Palgrave Macmillan, 2018. 519 p. Agriculture, Development, and the Global Trading System. Washington, DC: International Food Policy Research Institute, 2017. 492 p.

7. Evolving Agricultural Policies and Markets: Implications for Multilateral Trade Reform. Paris: OECD, 2016. 96 p.

8. Jambor A., Babu S. Competitiveness of Global Agriculture. Policy Lessons for Food Security. Cham: Springer, 2016. 204 p.

9. The Agricultural Economics of the 21st Century. Cham: Springer, 2018. 167 p.

10. Koul A. K. Guide to the WTO and GATT: Economics, Law and Politics. Singapore: Springer, 2018. 712 p.

11. Кожухівський І. В. Роль дипломатії в аграрних реформах України у XX ст. Історичний журнал, 2019, №2, С. 44–51.

12. Шаров О.М. Економічна дипломатія: основи, проблеми та перспективи: монографія. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ: НІСД, 2019. 560 с.

13. Стратегічна ціна російської агресії для економіки України / Жаліло Я.А., Базилюк Я.Б., Собкевич О.В. та ін. (за наук. ред. д.е.н. Я.А.Жаліла). – К.: НІСД, 2022. – 67 с.

14. Атаманенко А., Мартинюк Н. Наукова дипломатія у глобалізованому світі: концептуалізація явища. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*, №4, 2022. С. 88-97. DOI: 10.26693/ahpsxxi2022.04.088

15. Яцковець О. Особливості розвитку культурної дипломатії в Україні. Наукові записки РДГУ. 2019. Вип. 3 (119). С. 4-11.

16. Українська наукова діаспора/Ukrainian Science Diaspora. Офіційний сайт. URL: https://ukrdiaspora.nauka.gov.ua

17. Міністерство аграрної політики та продовольства України Офіційні звіти про експорт сільськогосподарської продукції. Київ, 2022.

18. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. Історія. URL: https://mfa.gov.ua/proministerstvo/istoriya

19. Кетрін Білкін. Відновлення України. Контекстно-орієнтований підхід до проблеми корупції. Global Initiative Against Transnacional Organized Crime, Geneva, 2023. URL: https://globalinitiative.net/wpcontent/uploads/2023/10/Katherine-Wilkins-Reconstructing-Ukraine-context-tailored-approaches-to-corruption-UKRAINIAN-GI-TOC-October-2023.pdf

20. Угода про експорт зерна Чорним морем – оприлюднено текст документа. https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220722-ugoda-pro-eksport-zerna-chornym-morem-oprylyudneno-tekst-dokumentu/

21. Сайт Міністерства інфраструктури України.

22. Чорноморська зернова ініціатива https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0

23. Зернова ініціатива. Ел. ресурс: https://mtu.gov.ua/timeline/Zernova-iniciativa.html

24. https://www.facebook.com/UNNews (27 листопада 2023). Українським коридором у Чорному морі пройшло вже 153 судна - посол США

25. Генсек ООН відреагував на припинення Росією зернової угоди. https://ua.korrespondent.net/world/4607401-hensek-oon-vidreahuvav-na-prypynennia-rosiieui-zernovoi-uhody

26. Олександр Кубраков: Зернову угоду розблоковано. https://mtu.gov.ua/news/34315.html

27. https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3744689-ukraina-ogolosila-akvatorii-cornomorskih-portiv-rf-zonou-voennoi-zagrozi.html

28. https://forbes.ua/money/vikhid-rosii-z-zernovoi-ugodi-ne-kritichniy-kritichniy-dunay-agroekspert-oleg-nivevskiy-rozvinchav-odin-z-putinskikh-mifiv-

shchodo-ugodi-ta-rozpoviv-chomu-vona-bula-nevigidnoyu-dlya-silgospvirobnikiv--26072023-15050

29. Зернова угода 2022-2023. Ел. ресурс: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3737682-zernova-ugoda-20222023.html

30. День народження "зернового коридору" і день кінця. Як Україна знову опинилася в морській блокаді та чим це загрожує. Ел. ресурс: https://www.epravda.com.ua/publications/2023/07/18/702321/

Д О Д А Т К И

Додаток А

Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів

1. Сторонами цієї Ініціативи є Турецька Республіка, Російська Федерація та Україна за пропозицією Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

2. Ця Ініціатива є багатосторонньою угодою Сторін, як це визначено в Міжнародній конвенції з охорони людського життя на морі 1974 року з поправками (SOLAS), Правила XI-2/11 Міжнародного кодексу охорони суден і портових засобів (Кодекс ISPS), частина B, пункт 4.26.

3. Метою цієї Ініціативи є сприяння безпечній навігації для експорту зерна та пов'язаних з ним харчових продуктів і добрив, включаючи аміак, з портів Одеса, Чорноморськ і Южний («українські порти»).

4. Сторони визнають роль Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй у забезпеченні обговорення цієї Ініціативи та запитують його подальшу допомогу в її реалізації, сприянні гуманітарній місії Організації Об'єднаних Націй і відповідно до її повноважень і мандатів.

5. Для досягнення цілей цієї Ініціативи та для забезпечення безпечного плавання суден, що перевозять зерно та продукти харчування, Сторони погоджуються про наступне:

Основні положення Ініціативи

A. Ця домовленість передбачає, що всі Сторони нададуть максимальні гарантії щодо безпечного та надійного середовища для всіх суден, які беруть участь у цій Ініціативі. Перед початком операцій буде створено координаційну структуру. У Стамбулі під егідою ООН створюється Спільний координаційний центр (СКЦ), який включає представників Сторін та ООН. СКЦ здійснює загальний нагляд і координацію цієї Ініціативи. Кожна Сторона та Організація Об'єднаних Націй будуть представлені в СКЦ однією високопоставленою посадовою особою та узгодженою необхідною кількістю представників.

B. Інспекційні групи будуть створені в Туреччині. Інспекційні групи в Туреччині складатимуться з представників усіх Сторін та ООН. Судна здійснюватимуть транзит до портів України та заходитимуть у порти України згідно з графіком, затвердженим СКЦ, після перевірки суден інспекційною групою. Основним обов'язком інспекційних груп буде перевірка відсутності несанкціонованих вантажів і персоналу на борту суден, які прямують до українських портів або виходять з них.

C. Уся діяльність в українських територіальних водах здійснюватиметься під владою та відповідальністю України.

Сторони не здійснюватимуть жодних нападів на торгові судна та інші цивільні судна і портові споруди, які беруть участь у цій Ініціативі.

Продовження додатку А

У разі необхідності розмінування, мінний тральщик іншої країни, за погодженням Сторін, очищатиме підходи до українських портів, якщо це необхідно.

D. Торговельні судна будуть попередньо зареєстровані в СКЦ, з перевіркою їх даних та підтвердженням їх портів завантаження, тісно співпрацюючи з адміністрацією порту. Під час проходження суден здійснюватиметься технічне спостереження. Судна рухатимуться морським гуманітарним коридором, узгодженим усіма сторонами. СКЦ розробить і розповсюдить детальний оперативний і комунікаційний план, включаючи визначення безпечних гаваней і варіантів медичної допомоги.

E. Для запобігання будь-яким провокаціям та інцидентам рух суден, що прямують морським гуманітарним коридором, контролюватиметься Сторонами дистанційно. Жодні військові кораблі, літаки, безпілотні літальні апарати (БПЛА) не можуть наближатися до морського гуманітарного коридору ближче, ніж на відстань, узгоджену СКЦ, без дозволу СКЦ та після консультацій з усіма Сторонами.

F. Якщо на судні, що проходить транзитом морським гуманітарним коридором, виникають будь-які підозрілі дії, недотримання правил цієї операції чи надзвичайні ситуації, залежно від його розташування, за рішенням СКЦ та відповідно до міжнародного морського права Сторони нададуть необхідну допомогу екіпажу або проведуть перевірку на предмет гарантій безпеки.

G. Усі торговельні судна, які беруть участь у цій Ініціативі, підлягають інспекції, яку проводить інспекційна група в гаванях, визначених Туреччиною, на вході/виході до/з Турецької протоки.

H. Ця ініціатива залишатиметься чинною протягом 120 днів із дати підписання всіма Сторонами та може автоматично продовжуватися на такий самий період, якщо одна зі Сторін не повідомить інші про намір припинити дію Ініціативи або змінити її.

I. Ніщо в цій Ініціативі не буде розглядатися як відмова, явна чи непряма, від привілеїв та імунітетів Організації Об'єднаних Націй, і Сторони гарантуватимуть, що Ініціатива не тягне за собою жодних зобов'язань для Організації Об'єднаних Націй.

Вчинена в м. Стамбул 22 липня 2022 року

Підписанти:

За Україну	За Турецьку Республіку
Олександр КУБРАКОВ Міністр інфраструктури	Хулусі АКАР Міністр оборони

УКРАЇНСЬКА ПРАВДА